

KAIVOSKYLÄSTÄ KASVAA KAIVOSTAAJAMA

Matti Pennanen
Outokumpu 1997

KAIVOSKYLÄSTÄ KASVAA KAIVOSTAAJAMA

Sisällysluettelo

Esipuhe.....	2
--------------	---

Lähteistä.....	4
----------------	---

4. Sotien ja sotakorvausten vuodet

4.1. Tuotannon huima kasvu jatkuu.....	6
--	---

4.2. Kaivosyhtiön vahvistamattomat pientaloalueet

4.2.1. Kaavoitus ja suunnitelmat

4.2.1.1. Rakentamista mukautuvin aluesuunnitelmin.....	9
--	---

4.2.1.2. Pyrkimys yhtenäisiin asuinaluekaavoihin.....	11
---	----

4.2.2. Asuntotuotanto.....	15
----------------------------	----

4.2.3. Talotyytit ja tyyppitalot.....	18
---------------------------------------	----

4.2.4. Asunnot ja asumisenideat.....	26
--------------------------------------	----

4.2.5. Rakennusosasto rakentaa.....	31
-------------------------------------	----

4.2.6. Asuntoja ja työvoimaa.....	33
-----------------------------------	----

4.3. Korsu, Motti ja Paukku - Raivionmäen virkailijoiden asunto-alue ja virkailija-asuntokysymys.....	35
---	----

4.4. Työnjohtajat - virkailijoita vai työväkeä.....	40
---	----

4.5. Omakoti- ja liikerakentaminen.....	41
---	----

4.6. Asuma-alueiden hierarkisoituminen vahvistuu, Outokummun taajama laajenee pitäjänkeskukseksi.....	46
---	----

5. Laajennettujen rakennussuunnitelmamääräysten, aravan ja kaivosyhtiön asuntotuotannon hiljaisten vuosien aika (1949-1963)

5.1. Kummun kaivoksen viimeiset vuodet ja toiminnan siirtyminen Kerettiin.....	51
5.2. Kahden rakennusjärjestyksen taajama.....	52
5.3. Vähän uutta ja peruskorjausten käynnistäminen.....	53
5.4. Omakotitalon suosio.....	53
5.5. Olisiko Outokummusta aluekeskukseksi.....	53
Lähdeluettelo.....	54

Esipuhe

Tämä tutkimus on jatkoa tammikuussa 1996 päivätylle Outokummun kaivoskylä -nimiselle työversiolle, joka käsitteli Outokummun kaivosyhdyskunnan muotoutumista rakennus-, asumis- ja kaavoitushistorian kautta malmion löytämisestä toisen maailmansodan puhkeamiseen. Tutkimuksen tilaajina ovat toimineet Outokummun kaivosmuseo ja Outokummun kaupunki.

Nyt käsillä oleva tutkimus pitää sisällään ajan vuodesta 1940 vuoteen 1948. Ajanjaksoon mahtuvat toisen maailmansodan ja sotakorvausten vuodet. Valtakunnallisen kehityksen rinnalla paikallisesti merkittävää oli kaivostoiminnan menestyminen tai menestymättömyys. Kuparin voimistuneen kysynnän vuoksi maailmansodan vuodet olivat yleisestä kehityksestä poiketen Outokummulla voimakkaita työn ja rakentamisen vuosia. Outokummun kuparin tärkeys jatkui sotakorvaustoimituksia täytettäessä. Koska Outokumpu Oy:n kaivostoiminta oli se tekijä mistä kaivostaajama sai tutkittavana olevalla kaudella toimeentulonsa, on mainitun yhtiön asema tutkimuksessa keskeinen.

Tutkimukseni jatkeena on suunnitelma asuntotuotannon ja kaavoituksen kehityksestä vuodesta 1949 vuoteen 1963. Työsuhteeni lyhytkestoisuuden (2 kuukautta) vuoksi aihepiiriä ei ole käsitelty kuin osittain ja ylimalkaisesti.

Kuten toimeentulo olivat myös asunto-olot riippuvaisia Outokumpu Oy:n toiminnasta. Kaivostyön poikkeuksellisen ja väliaikaisen luonteen sekä kaivoksen syrjäisyyden vuoksi kaivosyhtiö joutui kantamaan asunto-oloista suuren vastuun. Kaivosyhtiö jatkoi omakotiasutuksen tukemista, mutta merkittävämpää oli sen oma asuntotuotanto. Kaivoskylän kasvu ja kehittyminen oli pitkään kiinni yhtiön asennoitumisesta.

Tutkimuksen aikarajaukset perustuvat aiempaan tutkimukseen sekä paikallisen sekä valtakunnallisen asuntopolitiikan taitevuosiin. Vuodet 1940-1948 pitävät sisällään Outokumpu Oy:n suuren työläisasuntojen rakentamiskauden. Rajausta vahventaa virallisessa kaavoituksessa tapahtuneet paikalliset muutokset ja aravalainoituksen voimaantuminen. Koska nämä kolme tekijää eivät osu täsmälleen samalle vuodelle, olen valinnut taitekohdaksi mielestäni kohteeseen parhaiten sopivan ajankohdan, vuosien 1948 ja 1949 vaihteen. Ensiksimmäinattuun vuoteen päättyi kaivosyhtiön suurrakennusurakka ja vuonna 1949 laajennetut rakennusmääräykset olivat ensimmäistä kertaa voimassa koko vuoden. Toisen jakson, vuosien 1949-1963, aikana tapahtunut asuntorakentaminen poikkesi luonteensa ja kohteena olleen alueensa puolesta oleellisesti aiemmasta.

Alueellisesti tutkimus on rajattu vuoteen 1948 saakka vuoden 1937 viralliselle rakennus-suunnitelma-alueelle ja Outokumpu Oy:n asuinalueille. Niillä rakentaminen tapahtui määräysten ja/tai yhtenäisten aluesuunnitelmien ohjaamana. Vuonna 1948 maaherran päätöksellä rakennusmääräysten alaista aluetta laajennettiin moninkertaiseksi niin, että se käsitti mainittujen alueiden ympäriltä maata noin 1 500 ha.

Tässä tutkimuksessa käsitellään asuntorakentamista, muulla rakennustoiminnalla on vain sitä tukeva tehtävä. Niiltä osin kun kysymys on Outokummun taajaman kehittymisestä on liike-,hallinto- yms rakentamista pyritty käsittelemään hieman laajemmin. Rakentamisessa on myös keskitytty uudisrakentamiseen, peruskorjaus- ja muutosrakentamista ei juuri ole huomioitu. Toisaalta Outokumpu Oy:n osalta valotetaan asuntokannan ja sen laadun muutosta.

Rakentamisen ja rakennushistorian lisäksi Kaivoskylästä kasvaa kaivostaajama - tutkimuksessa käsitellään asuntotuotantoa, asumis- ja yhdyskuntaideologian kehitystä sekä Outokummun kaavoitushistoriaa. Tutkimuksen otetta voisi siis luonehtia yhdyskuntatutkimukselliseksi.

Tutkimuksen tavoitteena ei ole ollut yksittäisten tietojen jäljentäminen paikasta toiseen vaan tapahtuneelle on pyritty myös löytämään syyt ja se historiallinen yhteys mihin ilmiöt kuuluivat. Tärkeintä on ollut rakentaa asuntorakentamisen ja kaavoituksen kehityksestä pidempi historiallinen linja. Koska tutkimus on jatkoa aiemmalle tutkimukselle, se saattaa hieman heikentää tutkimuksen luettavuutta itsenäisenä yksikkönä. Suppean ajankäytön vuoksi myös asumisen kokemuksellinen historia on täytynyt jättää vuosien 1940-1948 osalta pois.

Tätä tutkimusta ei pidä lukea valmiina tutkimuksena kun se ei sellaiseksi ole tarkoitettu. Teoksen ulkoiseen asuun ei ole tarkoituksellisesti kiinnitetty erityistä huomiota ja myös kielellistä muotoa ei ole hiottu lopulliseen muotoon. Se mikä tutkimuksessa on valmiinta on sen tutkimuksellinen sisältö. Tutkimus on pyritty laatimaan historiatieteen historian tutkimukselle asettamat vaatimukset huomioiden. Tutkimus kannattaisi ehdottomasti saattaa julkaisukelpoiseen asuun.

Joensuussa sunnuntaina 6.4.1997

Matti Pennanen

Lähteistä

Outokummun asumis- ja rakennushistoriallinen tutkimus nojaa vankkaan arkistolähteistöön. Päälähteistön muodostavat Outokumpu Oy:n keskusarkiston kokoelmat. Koska arkistolakien määräykset eivät ole koskeneet yrityselämää, ei niiden toiminnoista arkistoista ole muodostunut yhtä kattavia asiakirjakonaisuuksia kuin julkisella sektorilla.

Tämä on tilanne myös Outokumpu Oy:n osalta. Yhtiön vuosikertomuksia lukuunottamatta ei keskusarkistossa ole olemassa mitään rakennus- ja asuntoasioita käsittelevää yhtenäistä sarjaa. Esimerkiksi rakennusosaston asiakirja- ja alkuperäinen piirustusmateriaali on hävitetty lähes kokonaisuudessaan. Koska hallintoneuvoston pöytäkirjat sijaitsevat yhtiön pää

konttorissa Espoossa, ja niiden käyttö on luonnollisesti luvanvaraista ei minulla lyhytkestois-
sen työrupeaman puitteissa ole ollut mahdollista niihin tutustua. Hallintoneuvoston aineis-
toon ei kuitenkaan välttämättä sisälly mitään asuntoasioita laajemmin esitteleviä perustelui-
ta.

Vuosikertomukset sisältävät vain lyhyen liiteluettelon uudisrakennuksista sekä niiden sijain-
nin ja luonteen. 1950-luvulla tämäkin tietolähde niukkenee niin, että lopulta ilmoitetaan
vain asuntoasioihin vuosittain markkamääräisesti käytetty rahasumma. Kuten jokainen
historiantutkimuksen kanssa vähänkin tekemisessä ollut ymmärtää ei näillä tietorippeillä
pitkälle ponkaista.

Mainittujen tosiasioiden sanelemana olen kartoittanut Outokumpu Oy:n keskusarkistosta
sellaista aineistoa, josta ilmenisi mahdollisimman laajasti ei ainoastaan asuntotuotanto vaan
myös sen suunnittelu ja siihen vaikuttaneet tekijät. Helppoa se ei aina ole ollut, mutta histo-
rian tutkimuksen tieteellisyyden ohjaamana myös katkelmallisista palasista on voinut kutoa
kokonaisuuden. Ja tosiasiahan on, että historiantutkimuksen tekemisen eräs mielenkiinto
piilee juuri aukollissa lähdeaineistossa.

Outokumpu Oy ja sen keskusarkisto ovat suhtautuneet tähän tutkimukseen hyvin myöntei-
sesti niissä rajoissa mitä yritysarkiston jokapäiväinen työ sallii. Keskusarkisto on tarjonnut
arkistotyöskentelyyn asianmukaiset tutkimustilat ja osoittanut tutkimustyötä kohtaan kun-
nioitusta, antamalla mm asiaankuuluvan työrauhan. Siitä heille, ja erityisesti arkistonhoitaja
Asta Toivaselle kiitokset.

Outokummun kaivosmuseon arkistot ja Outokummun kaupunginarkiston kokoelmat ovat
olleet tutkimukselleni elintärkeitä. Kaivomuseon piirustusarkiston materiaalista keskeisim-
mät ovat Outokumpu Oy:n lahjoittamat talo- ja aluepiirustukset. Talojen osalta heikkoutena
vaan on, että piirustukset eivät ole alkuperäisiä vaan myöhemmin muutos-, viemäröinti-
yms töiden yhteydessä laadittuja. Siitä johtuen työväenasuntojen osalta tiedot niiden suun-
nittelijoista ja suunnitteluajankohdista ovat lähes täysin hävinneet. Kaivosmuseon nauhoite-
arkiston kokoelmista on hyödynnetty allekirjoittaneen keräämää haastatteluaineistoa.

Outokummun kaupunginarkistossa sijaitsevat rakennustarkastajan ja rakennuslautakunnan
arkistot sekä rakennuskaavakartat ja suunnitelmat ovat olleet päälähde selvitettäessä raken-
nussuunnitelman määräysten alaista rakentamista.

Muusta lähteistöstä mainittakoon Outokumpu Oy:n henkilöstölehti Outokummun Sanomat.
Tutkimuskirjallisuutta valikoitaessa ovat määreenä olleet yleinen sekä suuryhtiöiden har-
joittama asuntopolitiikka ja Outokumpu Oy:n ja Outokummun historia.

4. Sotien ja sotakorvausten vuodet

4.1. Tuotannon huima kasvu jatkuu

Kaivostoiminta vakiintui Outokummulla 1930-luvulla. Samanaikaisesti tuotantomäärät moninkertaistuivat. Kun Kummun uusien laitosten ensimmäisenä täytenä toimintavuotena 1929 malmia oli louhittu 106 000 tn nousivat louhintaluvut seuraavan vuosikymmenen puolivaiheilla yli 300 000 tn:n. Muutaman tasaisemman vuoden jälkeen tapahtui uusi nousu 1940, kun tuotanto hipoi 500 000 tn:n rajaa. Rikasteiden osalta kehitys oli samansuuntainen; vuonna 1929 pöytä- ja vaahdotusrikasteen yhtenlaskettu tuotanto oli 52. 000 tn, josta se vuosikymmenessä kasvoi lähes nelinkertaiseksi.¹

Toisin kuin monet muut tuotannonalat kaivostoiminta oli vilkasta koko maailmansodan ajan. Outokummun kupari oli sotatoimen himoitsema tuote. Saksalle antamiensa lupaus- tensa vuoksi Suomen hallitus määräsi syksyllä 1942 Outokumpu Oy:n nostamaan kuparin- tuotantoaan 50 %:lla.² Tämä näkyi louhintamäärissä, jotka seuraavana vuonna kipusivat en- nätykselliseen 581 000 tn:in³. Esitettyihin tavoitteisiin ei kuitenkaan ylletty, päinvastoin sodan viimeisinä vuosina tuotanto laski. Siihen oli syynä ennenmuuta kova työvoimapula. Vuodesta 1947 alkaen tuotantomäärät alkoivat hienoisen nousun, jota kesti pitkälle 1950- luvulle. Rauhan solmisen jälkeen Outokummun kuparimalmi oli välttämätön raaka-aine Neuvostoliitolle maksettuja sotakorvauksia tuottaneelle teollisuudelle.

Sotavuodet olivat Outokumpu Oy:n kannalta merkittäviä myös uusien kaivosten myötä. Se ei ollut enää pelkästään outokumpulainen yhtiö vaan sillä oli toimintaa eri puolilla Suomea; Nivalassa, Ylöjärvellä, Orijärvellä, kuparisulatto Imatralla (vsta 1944 Harjavallassa) sekä elektrolyyysi ja metallitehdas Porissa. Outokummun kaivokset säilyttivät kuitenkin keskeisen asemansa, vastasihan niistä louhittu malmimäärä 1940-luvun lopulle saakka yli 90 %:a koko yhtiön louhinnasta.

Tuotanto Outokummulla keskittyi Kummun uusiin laitoksiin, joista keskeisimmät olivat nostokuilu ja rinnerikastamo. Koska Outokummun malmio oli pitkä ja kapea nähtiin edulli- semmaksi nostaa malmia useammasta kuin yhdestä paikasta. Louhinnan edistyessä ensim- mäinen etappi oli Mökkivaaran nostokuilu ja murskaamo, jotka valmistuivat vuonna 1939.

¹. Kuisma, 79,80,140,141 ja 143.

². Kauppa- ja teollisuusministeri Uuno Takin kirje Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön työvoimaosastolle 7.10.1942, sekä vuorineuvos Eero Mäkisen kirjeet Kauppa- ja teollisuusministeriölle 5.10.1942 ja 22.3.1943, vihko "Työvoimatilanne 1940-1943 yms", mappi "Historiikkia", EM:n kokoelma, OKKA.

³. Eero Mäkisen kuvaus Outokumpu Oy:n uutisrakennustuotannosta jne, vihko "Outokumpu Oy:n tuotannonlisäys ja uudisrakennukset 1941-1944", mappi "Historiikkia", EM:n kokoelma, OKKA.

Ilmarataa pitkin murskattu malmi siirrettiin rinnerikastamoon, jonka tuottamat rikasteet kuljetettiin edelleenjalostettavaksi Imatralle(Harjavaltaan).

Louhinta- ja rikastetuotannon nousu vaati aiempaa enemmän työvoimaa, joskaan lisäys ei ollut suhteessa yhtä suuri. Seuraavassa esitettynä Outokumpu Oy:n henkilöstömäärä Outokummun tuotantolaitoksilla vv.1930-1948.

Taulukko nro 1. Henkilöstömäärä Outokumpu Oy:n Outokummun tuotantolaitoksilla vv. 1930-1948.⁴

Vuosi	Työläiset	Työnjohtajat	Virkailijat *	Yhteensä
1930	395	18		413
1933	531	22		553
1936	922	25		947
1939	983	31		1014
1942	1217	36		1253
1945	1535	52	117	1704
1948	1374	69	118	1561

* Aikajaksolta 1930-1942 ei vuosikertomuksiin ole merkitty virkailijoiden määrää. Heidän määränsä oli aikajakson alussa arviolta 40-50 henkeä, josta se kasvoi suhteellisen tasaisesti taulukon viimeisten vuosien lukuihin.

Työvoimakysymys oli sota-aikana vaikea, koska henkilökunnasta suurin osa oli rintamalla. Tilannetta paikattiin sotapalvelukseen yli- tai alaikäisillä miehillä, työvelvollisuusväellä, sotavangeilla ja maanpäällisissä töissä myös naisilla. Koska työ maan alla vaati rautaista kuntoa uuden työvoiman soveltuvuus ei ollut parhainta mahdollista tasoa. Sitkeästi yhtiö anoi työläisilleen ja virkailijoilleen vapautusta rintamapalveluksesta, mutta koskaan se ei heitä haluamaansa määrää saanut.⁵ Ne jotka vapautettiin antoivat maanpuolustuksellisen panoksensa strategisesti tärkeässä kaivostyössä.

Merkittävää työapua saatiin siirtolaisista, joita talvisodan jälkeen evakuoitiin Kuusjärvelle noin 1 600 henkeä. Enemmistö heistä oli kotoisin Impilahden pitäjästä. Outokumpu Oy oli jo välirauhan aikana hyvin halukas työllistämään ainakin ne, joilla oli aiempaa työkokemusta mm Pitkärannan ja Wärtsilän tehtailta. Alkuvuodesta 1941 yhtiön palkkalistoilla oli noin 200 siirtoväkeen kuuluvaa henkilöä.⁶

Työntekijäjoukon kasvu loi painetta yhdyskunnan rakentamista kohtaan. Koska kaivosyhtiö oli käytännössä ainoa työn antaja - muut työntarjoajat; koulut,kaupat jne, olivat vain kaivos

⁴. Outokummun Kaivoksen vuosikertomus 1930, Outokumpu Oy:n vuosikertomukset 1933,1936,1939,1942,1945. OKKA.

⁵. Muunmuassa Eero Mäkisen kirjeet Kauppa- ja teollisuusministeriölle 5.10.1942, Suomen työntantajain keskusliittoon 14.10.1942 ja selvitys Outokumpu Oy:n työvoimatilanteesta 21.5.1943, vihko "Tuotannon lisäys 1942 ...", sekä kirje Kauppa- ja Teollisuusministerille 22.3.1943, vihko "Työvoimatilanne 1940-1943 yms", mappi "Historiikkia", EM:n kokoelma, OKKA.

⁶. Outokummun Sanomat nro 1/1941 "Siirtoväen huollosta ja aseveliyhdistyksen toiminnasta Outokummussa".

toimintaa täydentäviä - lankesi vastuu asuinolojen järjestämisestä luonnostaan yhtiön hoidettavaksi. Se miten suureksi taajaan asuttu yhdyskunta oli rakennettava oli kysymys, johon kaivosyhtiö joutui muuttamaan kantaansa sotien aikana. Jottei sosiaaliset ongelmat olisi kärjistyneet ja kaivostoiminnan päättyessä olisi jääty ns tyhjän päälle, oli se vielä työmaakuljetuksia käynnistäessään vuonna 1937 nähnyt parhaaksi pitää kaivostaajama mahdollisimman suppeana. Sen mukaisesti yhtiö suosi työläisten omakotirakentamista, mutta piti muuten vuosina 1935-37 rakentamaansa 82 työväen pienasuntoa riittävänä. Virkailijakunnalle asuntoja oli rakennettava tarpeen ja mahdollisuuksien mukaan.

Sotien aikana Outokumpu Oy joutui ratkaisemaan asuinkysymyksen enemmän olosuhteiden pakottamana kuin suurten linjoitusten viitoittamana. Poikkeuksellisista olosuhteista huolimatta rakentaminen ei tapahtunut sattumanvaraisesti vaan tarkoin talo- ja asunomuodot harkiten. Suunnitelmallisuus näkyi myös kaavoituksellisina tavoitteina vaikka rakentamisen kaavoittamattomalle maalle kohdistuikin.

Ottaen huomioon että työväestä lähes 300 paraskuntoisinta miestä oli rintamalla hallituksen määräykset tuotannon lisäämisestä tekivät työvoimapulasta polttavan. Korvaavaa työväkeä palkattaessa ei voitu turvautua pelkästään ympäristön väestöön, sillä kaivos oli jo ennen sotia huomattavasti imennyt naapuripitäjienkin irrallista väkeä Outokumpuun töihin. Kauempaa saapuneelle työväelle majoitusmahdollisuuksien järjestäminen oli välttämätöntä. Tilanne oli kaivosyhtiön kannalta absurdi, sillä miesten ollessa rintamalla monista sen omistamista asunnoista ei kukaan käynyt yhtiöllä töissä.⁷ Mutta ei kaivosmiesten perheitä voinut asunnoista poiskaan häätää. Samankaltainen oli tilanne myös joissakin työväestön omistamissa omakotiasunnoissa. Ainoa ratkaisu oli rakentaa lisää asuntoja.

Tarkasteltavana olevalta ajanjaksolta on vielä mainittava yksi asumisoloihin vaikuttanut tekijä. Huomattavana sotateollisuuspaikkana Outokumpu välttyi sodantuhoilta hyvin. Vain kerran talvisodan aikana se joutui lentopommituksen kohteeksi ja silloinkin vauriot jäivät olemattomiksi. Ilmaturvallisuutta vartioivat kaksi ilmantorjuntatykkiä; toinen Raivionmäellä, toinen Hartikkalankumpareella Kyykerinkadun varrella.

Ensimmäisten sodan jälkeisten kiivaiden rakentamisen vuosina kaivosyhtiö poti jatkuvaa työvoimapulaa. Jälleenrakentamisen ja sotakorvausteollisuuden mukana koko talouselämä oli vilkastunut ja työtilaisuuksia oli runsaasti tarjolla. Raskas ja vaarallinen kaivostyö ei näissä oloissa kyennyt olemaan riittävän houkutteleva vaihtoehto. Ongelmia oli sekä työvoiman saannissa että sen pysyvyydessä. Työvoiman vaihtuvuus nousi korkeaksi ja muuttuneen poliittisen tilanteen myötä mieliala työpaikoilla oli levoton. Kaivosyhtiö kohensi asemiaan kilpailussa työvoimasta tarjoamalla työn lisäksi matalavuokraisen asunnon. Se ei olla merkityksetön seikka aikana, jolloin asuntopula oli huutava koko maassa.

⁷ Eero Mäkinen kirje Outokummun tuotannon lisäämisestä 15.9.1942, EM:n kirje Kaup.- ja teol.min. 5.10.1942, sekä EM:n selvitys Outokumpu Oy:n työvoimatilanteesta 21.5.1943, vihko "Tuotannon lisäys 1942...", mappi Historiikkia", EM:n kokoelma, OKKA.

Koska käytettävissäni ei ole ollut Outokumpu Oy:n hallintoneuvoston arkistoa, en luonnollisestikaan voi tyhjentävästi selvittää niitä näkemyksellisiä ja käytännön reaaliteettien sanelemia kantoja, joihin Outokumpu Oy perusti sotaa seuranneiden vuosien asuntotuotantonsa.

4.2. Kaivosyhtiön vahvistamattomat pientaloalueet

4.2.1. Kaavoitus ja suunnitelmat

4.2.1.1. Rakentamista mukautuvien aluesuunnitelmin

Omaan asuntotuotantoonsa nihkeästi suhtautuneella Outokumpu Oy:llä ei talvisodan päätyttyä ollut käytettävissään kaavoitettua maata. Vuoden 1937 virallisesti vahvistetulla rakennussuunnitelma-alueella oli vapaina vain omakotitontteja, joille ei ilman kaavamuutosta voinut rakentaa. Siten vaihtoehtoiksi jäi maan lisäkaavoitus tai rakentaminen virallista kaavaa vailla oleville alueille. Kun lainsäädäntö ei velvoittanut omalle maalleen taajaan asutussa yhdyskunnassa rakentavalta organisaatiolta minkäänlaisia kaavoitustoimia Outokumpu Oy valitsi toimintamenetelmäkseen vaihtoehtoista jälkimmäisen.

Vaikka uusista asuinalueista ei ollut laadittu yhtenäisiä aluekaavoja ilman kaavoituksellista suunnittelua rakentaminen ei tapahtunut. Kaavojen sitovuudesta vapaina suunnitelmia voitiin myös muuttaa kulloisiakin tarpeita ja mieltymyksiä vastaaviksi. Siitä johtuen asuntoalueista ei täysin tullut minkään tietyn suunnitelman kaltaisia vaan ne tulivat koostumaan osasista useista eri suunnitelmista. Alueellisesti Outokumpu Oy:n rakennustoiminta sai uuden ulottuvuuden kun asuntotuotanto keskitettiin aiemman asutuksen jatkoksi Mustikkakorpeen ja Joensuuntielle.

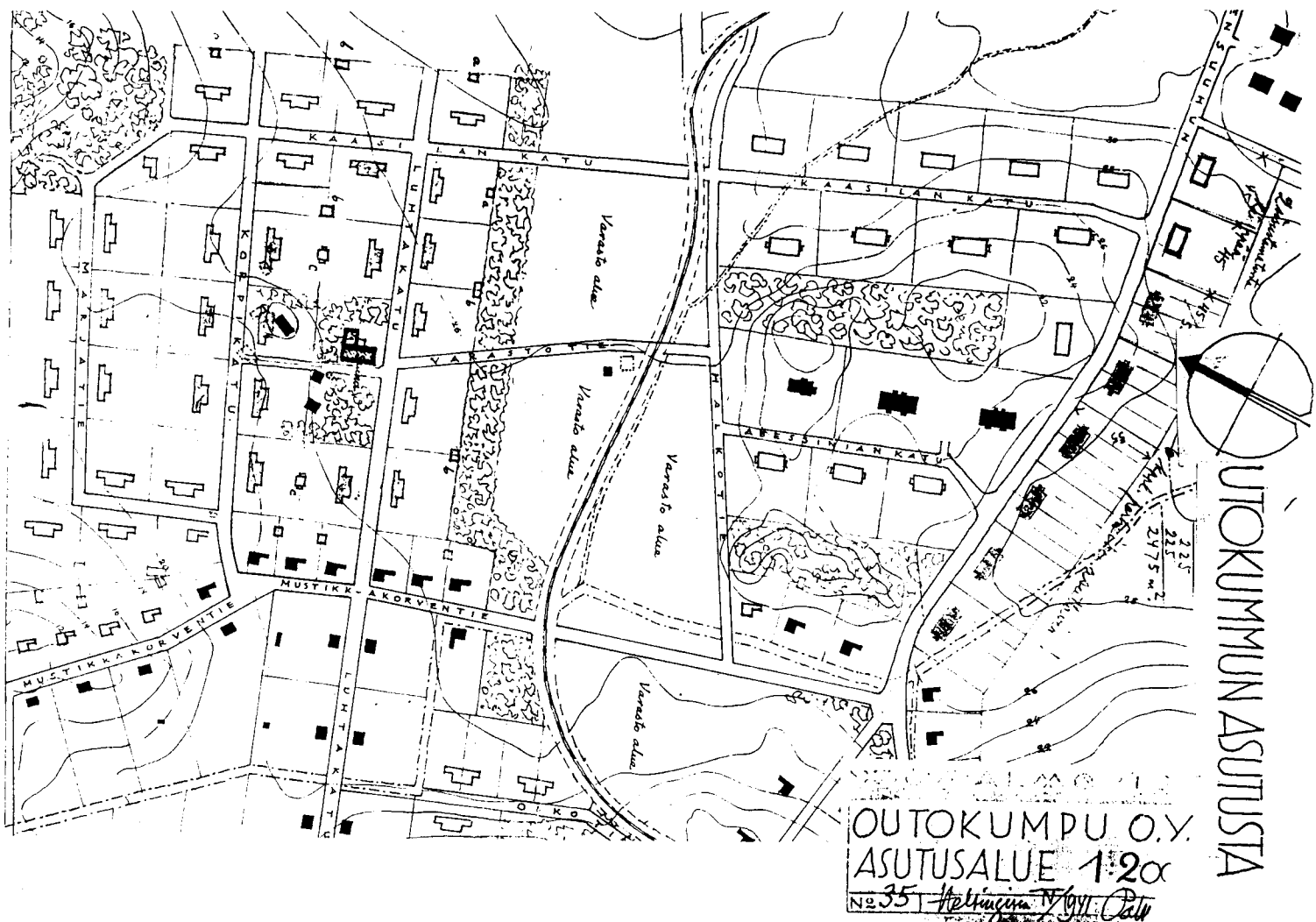
Vuonna 1940 valmistuneet 20 tehdastaloa pystytettiin rakennussuunnitelma-alueen rajan välittömään läheisyyteen. Noudatettiin niiden sijoittamisessa jotakin yleissuunnitelmaa ei ole tiedossa. Kirjeenvaihdosta arkkitehti W.G.Palmqvistin kanssa ilmenee, että hän laati kyseisenä vuonna Outokumpu Oy:lle suunnitelman lähivuosien asuntotuotannon sijoittelusta.⁸ Toimeenpantiinko rakentaminen edes osittain sen mukaisesti ei arkistodokumenteista käy ilmi. Kaavoituksellista tietämättömyyttä kuvastaa Palmqvistin into sijoitella kaivosyhtiön asuntotuotantoa rakennussuunnitelma-alueella olleille työväestön omistamille suurille omakotitonteille.

Mustikkakorven ja Kaasilankadun rakentamisen perusrunkona on pidettävä Palmqvistin suunnitelmakarttaa (kts kartta nro 1) huhtikuulta 1941.⁹ Siinä hän osoittaa alueiden rakentamiselle suunnan, jota pitkälti myöhemmin noudateltiin. Palmqvistin suunnitelmaan sisäl-

⁸ W.G.Palmqvistin kirje Outokumpu Oy:lle 23.7.1940 ja Vuorineuvos Mäkisen kirje W.G.Palmqvistille 25.7.1940, Outokumpu Oy:n kirjeenvaihto, OKKA.

⁹ "Outokumpu Oy:n asutusalue 4/1941", nro 31 Piir.ark., OKM.

tyi myös osia, jotka eivät toteutuneet. Kapearaiteisen radan sivustoilta hän oli jättänyt leveät siivut varastoalueiksi ja Kallelan metsikköön hän oli sijoittanut useita asumuksia

Kartta nro 1. Ote W.G.Palmqvistin Outokumpu Oy:lle laatimasta uudisasuntoalueiden suunnitelmasta keväältä 1941. Taloista mustat ovat valmistuneita, vaaleat suunnitteilla olevia. Kuvassa Mustikkakorven alue.

Rakentamisvolyymin ennakoimattoman korkeuden vuoksi asuntotuotantoaluetta täytyi pian laajentaa. Rakentaminen kohdistettiin kapearaiteisen radan varsille ja Joensuuntielle Ylä-Kaasilan maatilalle saakka. Kaivosyhtiössä tehtiin alueesta useita piirustuksia, mutta täysin minkään niiden mukaisesti rakentamista ei suoritettu. Lähimmäksi toteutunutta päästiin AK:n kesällä 1942 piirtämässä ja seuraavan vuoden keväällä täydentämässä suunnitelmassa Mustikkakorven ja Kaasilan asutusalueeksi.¹⁰ Siinä asuntotuotantoon oli jo otettu vuosina 1945-1946 rakennetut Haka- ja Alakatukin.

¹⁰ "Mustikkakorven ja Kaasilan asutusalueen kartta 15.7.42", Täydennetty 21.5.43, nro 46 piirustusark., OKM. Todennäköistä on, että AK:n osuus oli vain ohjeiden mukaisen muutokartan laatiminen. Tietoa siitä kuka AK oli ei ole tavoitettavissa.

Mustikkakorpi, Joensuuntie ja Kallelan ympäristö täyttyivät sodan aikana. Viimeiset talot alueelle valmistuivat 1945, jonka jälkeen Outokumpu Oy:n siirsi asuntotuotantonsa Räsälänmäkeen, Ala- ja Peltö- ja Notkokadulle sekä Apteekintielle.¹¹ Tapahtuiko rakentaminen näissä kohteissa jonkin yleisemmän kaavasuunnitelman puitteissa vai saneltiinko ratkaisut yhtiössä tapauskohtaisesti ei ole tiedossa. Räsälänmäestä laaditut monet kaavoitusratkaisut eivät ohjanneet sen rakentamista kuin viitteellisesti.

Minkä periaatteiden varassa Outokumpu Oy:ssä kaivosyhdyskunnan rakentumista alueellisesti ohjattiin ei ole tiedossa. Neljä maantieteelliseen sijoittumiseen vaikuttanutta tekijää on kuitenkin havaittavissa. Maanomistus, maaperä ja sen käyttömuoto, yhdyskunnan yhtenäisyys sekä malmion sijainti säätelivät asuinalueiden muodostamiselle rajat, joita harvoin ylitettiin. Koska Outokumpu Oy omisti suurimman osan kaivosten ympäristön maapohjasta se luonnollisesti suuntasi oman asuntotuotantonsa omistamilleen maille. Työläisasunnot sijoitettiin kaivosten ympärille alle 15-20 minuutin kävelymatkan päähän työ- ja kauppapaikoista sekä kouluista. Myös työväen omakotialueet mahtuivat tämän aikarajauksen sisälle.

Asuinalueet ja sitä tukevat yhdyskuntatoiminnot sijoittuivat suhteessa malmioon esiintymän koillispuolelle ja sen lähiympäristöön. Koska malmiesiintymä kävi koillisessa lähinnä maanpintaa oli pitkän ja kapean kuparimalmion louhinta aloitettu sieltä. Asunnot ja asuinalueet rakennettiin lähelle työpaikkoja, mutta louhinnan edetessä lounaseen ei asuntotuotanto enää seurannut mukana vaan se ohjattiin täydentämään aiempaa asutusta. Ainoastaan Mökkivaaran lähelle rakennettu Mökkikuja teki poikkeuksen. Kummunkaivokselta lounaseen olevat maat jätettiin lähes asuttamatta. Ne varattiin kaivostoiminnoille.

4.2.1.2. Pyrkimys yhtenäisiin asuinaluekaavoihin

Sodan kuumeisina vuosina Outokumpu Oy:ssä käynnistettiin kaavoitetun alueen laajennussuunnitelmat. Tarkoitus ei ollut laajentaa virallista rakennussuunnitelma-aluetta vaan ohjata kaivosyhtiön oma asuntotuotanto yhtenäisen kaavoituksen piiriin. Voimakas asuntorakentaminen ajankohtaisti asiaa. Taustalta on nähtävissä kaivosyhtiön uusi näkemys työväen asuntokysymyksen ratkaisusta. Asuntoasiain hoitamiseksi ei riittänyt maaseutuasuminen, työmatkakuljetukset ja työläisten itsensä rakentamat omat talot vaan kaivosyhtiön oli panostettava aiempaa enemmän asuntorakentamiseen. Siten Outokumpu Oy:n ehkäisevä asenne Outokummun kaivostaajaman laajentumiselle oli poistunut.

Vuonna 1942 kaivosyhtiö isännöitsijä K.I.Levannon johdolla avasi jonkinasteisen kilpailun uusien kaavoitettujen asuinalueiden suunnittelemiseksi. Kilpaan osallistui kolme suunnitte-

¹¹ Outokumpu Oy:n vuosikertomukset 1945-1948, OKKA.

lijaa, itse ilmoittautuneena tai kutsuttuina. Tutun ja turvallisen arkkitehti W.G.Palmqvistin lisäksi mukana olivat arkkitehti Pauli.A.Salomaa Kulutusosuuskuntien Keskusliiton asutus-asianosastolta ja arkkitehtitoimisto Lappi-Seppälä & Martas Helsingistä. Kaavoitusta laadittaessa oli huomioitava taloudelliset, väestöpoliittiset ja sosiaaliset näkökohdat.¹²

Suunnittelutehtävä käsitti asuinalueiden suunnittelun 550 perheelle. Outokumpu Oy määräsi uusiksi asuinalueiksi Räsälänmäen ja Lukkarinniemen-Ruutunkankaan.¹³ Ensiksimainittu rajoittui aiempaan asutukseen ja vuoden 1937 rakennussuunitelma-alueeseen, mutta Lukkarinniemi-Ruutunkangas sijaitsi Jyrinlietukan ja Hautalampien välisillä kankailla Kummun kaivokselta noin kolme kilometriä lounaaseen. Näin asuntotuotanto tulisi tulevaisuudessa osittain siirtymään etäämmälle kaivoksesta ja muusta kaivosyhdyskunnasta. Maanomistuksen ja sopivan maaperän ohella uuden kohteen valintaan ilmeisesti vaikutti kaivostoiminnan eteneminen kohti malmion lounaisia osia.

Asuinalueista piti suunnitella yhtenäisiä kokonaisuuksia välttämättömine huoltopalveluineen. Asuinrakennusten tuli olla yksikerroksisia, puisia sekä kahden tai neljän perheen asuttavia, mahdollisesti suurempiakin. Asunnot olivat työväestölle tarkoitettuja pienasuntoja, käsittäen huoneen ja tupakeittiön tai kaksi huonetta ja tupakeittiön. Kymmenen suurempaa asuntoa, pinta-alaltaan noin 70 m², oli suunniteltava työväestöstä esimiehiksi nouseville työnjohtajille. Heidän talonsa olivat ainoat kaksi asuntoiset rakennukset.¹⁴

Mukavuusverkostojen tasoa oli olemassa olevaan asutukseen verrattuna parannettava. Asunnot oli varustettava kylmävesi- ja viemärijohdoilla, WC:llä ja keskuslämmitysmahdollisuudella. Lämmitys oli tarkoitus järjestää alueellisten lämmityskeskusten kautta. Alueiden asutavuutta täydensivät yleiset sauna- ja pesutuparakennukset. Lukkarinniemi-Ruutunkankaalla oli osoitettava tontit myös kaupoille ja myöhemmin rakennettavalle kansakoululle.¹⁵

Laativatko kaikki kilpailuun mukaan lähteneet omat kaavoitusehdotuksensa ja kattoivatko suunnitelmat osoitetut alueet kokonaisuudessaan ei ole tiedossa. Pauli.A.Salomaan työn tuloksista on dokumentoitavissa vain hänen suunnittelemansa pien-, ketju- ja rivitalojen mallityypit. W.G.Palmqvistilta ei puolestaan löydy kuin Räsälänmäkeen rajoittuva kaavoitusehdotus. Arkkitehtitoimisto Lappi-Seppälä & Martas jätti suunnitelmat molemmista vaadituista alueista.

W.G.Palmqvistin marraskuussa 1942 valmistunut kaava, jonka hän erehdyttävästi otsikoi "omakotialueen kaavaksi", käsitti alueen Lavakadulta Sänkinotkonkadulle ja Kummunkadulta lähelle yhtiön Ylä-Kaasilan maatilaa. Pääpaino oli ohjeiden mukaisesti asuintuotannossa lisättynä kaivosyhtiön huoltotoiminnoilla. Julkisille toiminnoille ja kirkolle oli varattu alueet Levannon osoittamilta paikoilta Kummunkadun molemmin puolin liki Räsälänmäen taloa. Kyseisille tonteille rakennettiin 1950-luvun alkupuolella kirkko, pappila,

¹² K.I.Levannon (K.I.L.) kirjeet W.G.Palmqvistille, Pauli.A.Salomaalle ja arkkitehtitoimisto Lappi-Seppälä & Martakselle 8.10.1942 ja ??1942, Outokumpu Oy:n kirjeenvaihto, OKKA. Toisen kirjeen päivämäärä tuntematon.

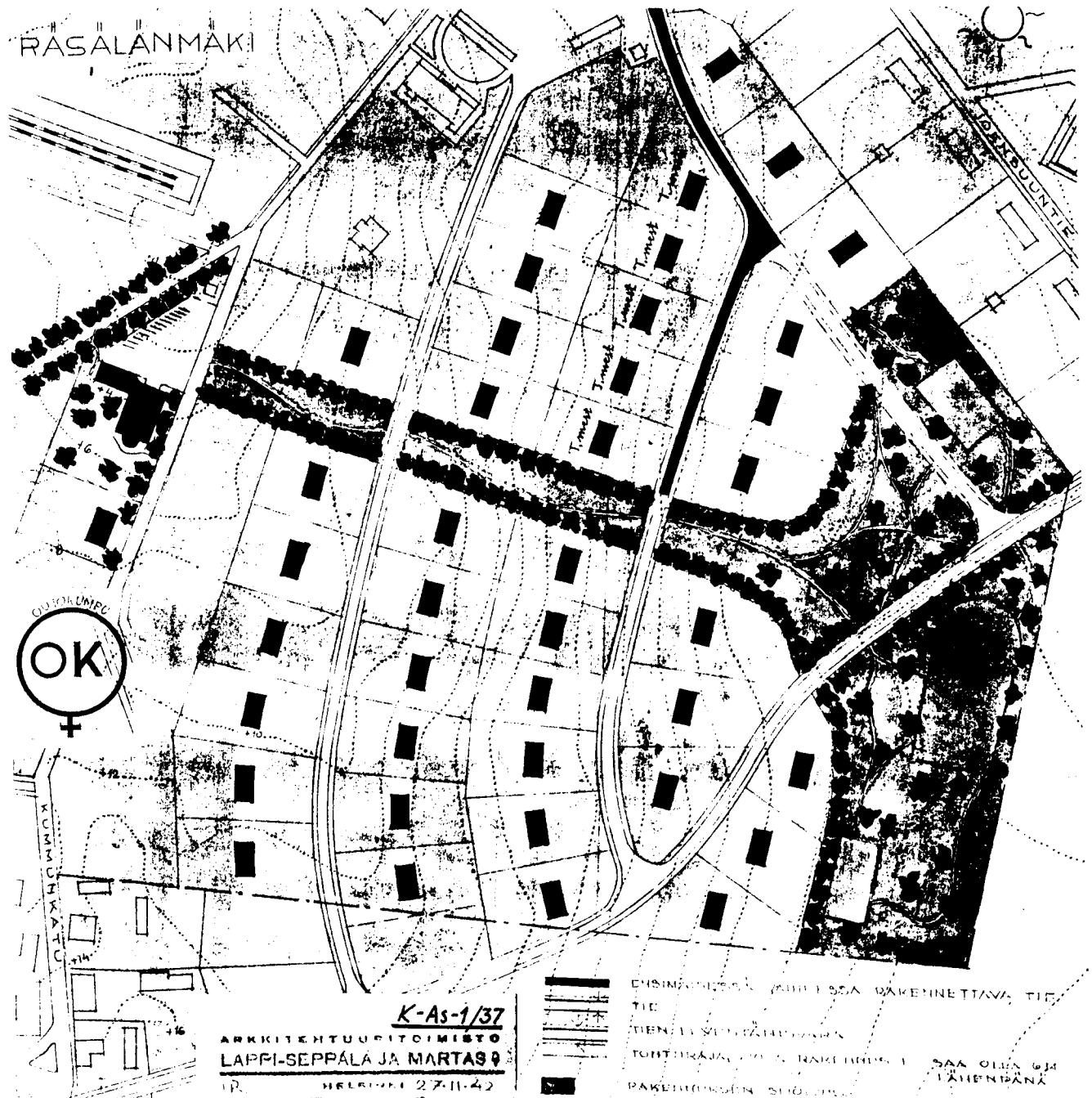
¹³ K.I.L:n kirjeet suunnittelukilpaan osallistuneille 8.10.1942 ja ??1942, Outokumpu Oy:n kirjeenvaihto, OKKA.

¹⁴ K.I.L:n kirjeet suunnittelukilpaan osallistuneille 8.10.1942 ja ??1942, Outokumpu Oy:n kirjeenvaihto, OKKA.

¹⁵ K.I.L:n kirjeet suunnittelukilpaan osallistuneille 8.10.1942 ja ??1942 sekä Outokumpu Oy:n kirje W.G.Palmqvistille 1.10.1942, Outokumpu Oy:n kirjeenvaihto, OKKA.

oppikoulu, posti ja seurojentalo. Vanhalle kaava-alueelle Palmqvist oli suunnitellut joitakin muutoksia, mm urheilukentän vieressä Tehtaankadulla oli paikka kansakoululle.¹⁶

Palmqvistin suunnittelemaa kaavaa ei koskaan toteutettu, mutta osasia siitä toteutui Räsälänmäkeä vuosina 1945-1955 rakennettaessa. Räsälänmäen rakentamisessa noudateltiin enemmän arkkitehtitoimisto Lappi-Seppälä & Martaksen laatimaa kaavaa. Heidän suunnitelmansa valmistui vuonna 1942. (kts kartta nro 2)

Kartta nro 2. Räsälänmäen rakentamisessa noudatettiin vain osittain arkkitehtitoimisto Lappi-Seppälä & Martaksen laatimaa suunnitelmaa,

¹⁶ "Outokumpu Oy:n Omakotialueen asemakaava, 11/1942", nro 25 piirustusark. OKM.

Arkkitehtitoimisto Lappi-Seppälä & Martas oli ainoa kilpailuun osallistuneista, jolta on tavattavissa myös Lukkarinniemi-Ruutunkangas kaava-suunnitelma. Myös tämän toisen osan, jonka he nimesivät Lukkarinniemi-Ruutunkankaaksi, saivat he päätökseen vuonna 1942. (kts. kartta nro 3) Heidän kaavansa sisälsi tontit lähes 100 asuintalolle, sekä paikat yhteisille ja julkisille tiloille.¹⁷ Aluekokonaisuuteen pyrittiin noudattamalla yhteneväistä rakennustyyliä. Alueellisen monotoonisuuden vaaraa ehkäisi rikkonainen vesistö. Veden suomia mahdollisuuksia oli hyödynnetty virkistys- ja terveellisyysperiaatteita noudattaen.

Kartta nro 3. Arkkitehtitoimisto Lappi-Seppälä & Martas
suunnitelma Lukkarinniemi-Ruutunkankaan asuttamiseksi.

¹⁷ "Lukkarinniemi-Ruutunkangas pienoismalli", nro 275, ja "Lukkarinniemi-Ruutunkankaan asemakaava", nro 528 esinekokoelmat, OKM.

Lukkarinniemi-Ruutunkangas -suunnitelmaa ei koskaan toteutettu. Miksi? Se jää saatavilla olevien arkistotietojen avulla avoimeksi. Ehkä suunnitelman toteutus arvioitiin liian kalliiksi sekä alueen sijainti sopimattomaksi, sijaitsihan alue usean kilometrin päässä työpaikoilta, palveluista ja muusta yhdyskunnasta. Mikä merkitys oli jo suunnittelun alkuvaiheessa esiin tuodulla näkemyksellä alueen väliaikaisuudesta. Lukkarinniemi-Ruutunkankaan käyttöä arvioitiin malmion jäljellä oleva louhinta-aika 17 vuotta, jonka vuoksi alue tuli rakentaa kevyistä levytaloista toisinkuin Räsälänmäki, jonka asunnoilla katsottiin olevan käyttöä vielä kaivostoiminnan päätyttyäkin¹⁸.

Mikä vaikutus Lukkarinniemi-Ruutunkankaan hylkäämiseen oli Outokumpu Oy:n kyvyttömyydellä toteuttaa Saksan painostamia tuotannon lisäyksiä. Uusien asuinalueiden suunnitteluhan oli ilmeisesti tuotantosopimuksen suora johdannainen. Suomen ja Saksan hallitusten 17.9.1942 tekemän sopimuksen seurauksena Outokumpu Oy veloitettiin nostamaan tuntuvasti tuotantoaan. Vuorineuvos Mäkinen arvioi louhintamääriä jouduttavan nostamaan 900 000-1 000 000 tonniin. Tavoitteiden toteuttamiseksi Mäkinen katsoi Outokummulla tarvittavan 500 uutta asuntoa.¹⁹ Asuinalueiden suunnittelu 550 perheelle käynnistettiin vain muutama viikko hallituksen päätöksen jälkeen. Kun tavoitteita ei työvoiman heikon saatavuuden vuoksi voitu toteuttaa, ei myöskään asuntoasioita tarvinnut lyhyessä ajassa hoitaa kuten 1942 syksyllä suunniteltiin.

Toteutuessaan Lukkarinniemi-Ruutunkangas olisi hajauttanut Outokummun yhdyskuntarakenkennetta. Vaikka toiminnallinen keskus olisi säilynyt Kummunkaivos-Hovilankatu akselilla, olisi taajaan asuttu alue levinnyt Jyrinlietukan eteläpuolelta Kalattomalle. Lukkarinniemi-Ruutunkangas kaava-alue sijaitsi Outokummun malmion eteläisen huipukan yläpuolella paikassa, joka myöhemmin otettiin Keretin kaivoksen rikastejätealaksi.

4.2.2. Asuntotuotanto

1930-luvun lopun hiljaisten vuosien jälkeen Outokumpu Oy:n asuintuotanto käynnistyi uudelleen talvisodan päätyttyä. Ensimmäiset asunnot valmistuivat loppuvuodesta 1940. Ne olivat yhden asunnon pientaloja, joihin asutettiin pääasiassa siirtoväkiperheitä. Jatkosodan puhjettua rakentaminen pysähtyi, mutta kiihtyi seuraavina vuosina yli 70 asunnon vuosivauhtiin.

Sotien jälkeen rakennustoiminta vilkastui ennätyslukuihin - vuonna 1945 valmistui 45 taloa, joissa oli asunnot 90 työläisperheelle. Seuraavana vuonna asuintuotanto saavutti huippunsa 102 uudella asunnolla. Kaivosyhtiön asuntotuotanto lähes pysähtyi 1940-luvun lopulla kuten seuraavan sivun taulukosta ilmenee.

¹⁸ K.I.L:n kirje suunnittelukilpaan osallistuneille 8.10.1942 ja Outokumpu Oy:n kirje W.G.Palmqvistille 1.10.1942, Outokumpu Oy:n kirjeenvaihto, OKKA.

¹⁹ Kuisma, 225-228.

Taulukko nro 2. Outokumpu Oy:n asuntotuotanto Outokummulla 1940-1948.²⁰

Vuosi	Talot	Asunnot	joista virkailijoille		
1940	22	23	2		
1941	1	2	2		
1942	32	76			
1943	39	78	2		
1944	4	8			
1945	45	90			
1946	31	102			
1947	15	53			
1948	5	20			
Yhteensä	194	452	6		

Rakentaminen kohdistui alkuun vanhan konttorin tuntumaan sekä Mustikkakorven- ja Kumpu B:n tielle (Kaivoskatu). Vuonna 1942 siirryttiin Mustikkakorven uusille kaduille Marjatielle sekä Korpi-, Kaasilan- ja Uusiluhtakadulle. Samana vuonna valmistui Kummun ja Mökkivaaran kaivosten välille Mökkikadulle viisi 2-perheen taloa. Seuraavina vuosina rakennuskohteena olivat Mustikkakorpi sekä Joensuuntie ja Kaasilankatu. Taipaleenkadulle ja Ojatielle pystytettiin kahdeksan 2-perheen parakkityyppin taloa.²¹

Välittömästi sodan jälkeen saatettiin loppuun sotien aikana avattujen kohteiden rakentaminen. Vuonna 1945 aloitettiin rakentamaan Räsälänmäkeä. Tori- ja Sänkinotkonkadulle sekä Räsäläntielle valmistui parissa vuodessa yli 100 työläisasuntoa. Apteekintien ja Notkokadun rakentaminen osui vuosiin 1946-47.²² Joensuuntien seudun asuinaluetta jatkettiin Kaasilassa Ala- ja Peltokadulla, jonne Outokumpu Oy päätti yli 10 vuotta kestäneen työläisasuntojen rakentamisurakkansa.

Kaivosyhtiö rakensi vuosina 1935-1948 231 työläisille tarkoitettua pientaloa, joissa oli asunnot 526 perheelle. Uuden asuntopolven mukana työläisasuntokanta koki perinpohjaisen muutoksen. Muutoksen voimakkuutta selkeyttää eri ikäisten ja tyyppisten asuntojen määrällinen vertailu.

²⁰ Outokumpu Oy:n vuosikertomukset 1940-1948, OKKA.

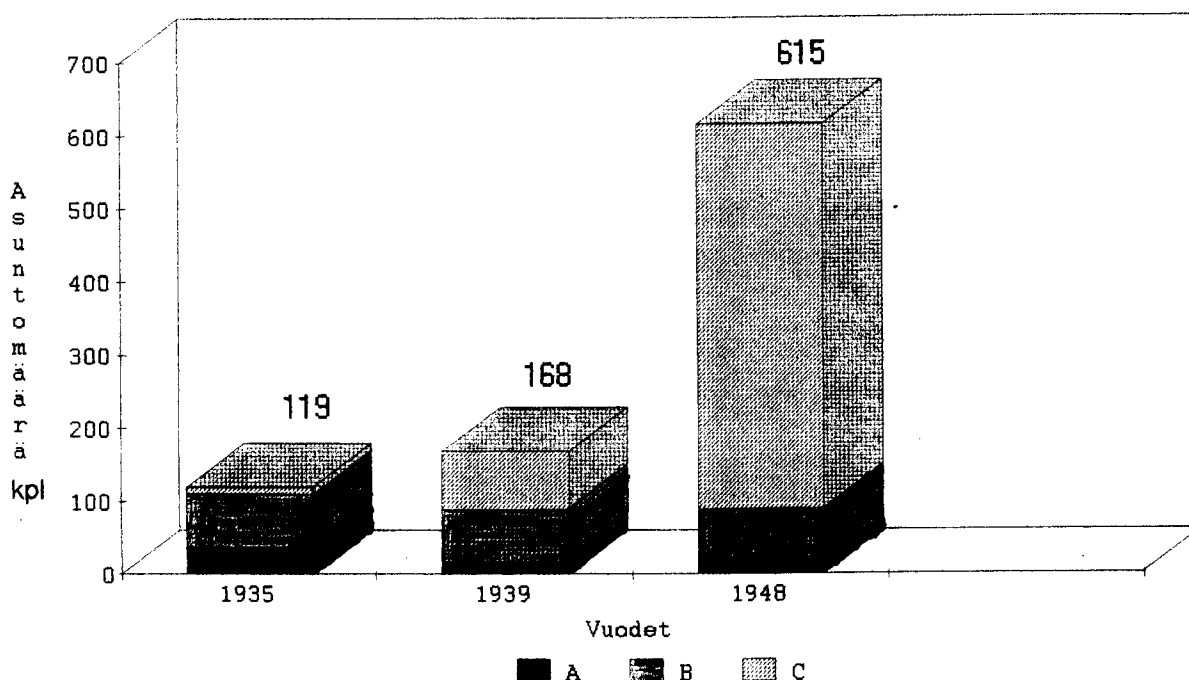
²¹ Outokumpu Oy:n vuosikertomukset 1940-1945, OKKA.

²² Outokumpu Oy:n vuosikertomukset 1945-1947, OKKA.

Kuvio nro 1. Työväenasuntojen jakaantuminen eri asuntotyyppeihin.²³

Työväenasunnot vv. 1935–1948.

Kokonaisvahvuus ja ryhmittely

A= Kaivosyhtiölle kaupoissa päätyneet maa- ja pientaloasunnot

B= Kaivosyhtiöiden rakentamat työläiskasarmiasunnot

C= Outokumpu Oy:n vv. 1935-1948 rakentamat työväen pientasunnot

Kaivosyhtiön rakentamat kasarmi- ja muut työläisasunnot olivat vuonna 1935 ylivoimaisesti suurin ryhmä (72 kpl). Sen rungon muodostivat Kyykerin 1910-luvulla rakennetut talot. Ryhmän koko pysyi tarkastelujaksomme aikana tasaisena, asuntoja ei rakennettu lisää eikä asuntokantaa poistettu käytöstä. Ryhmä A:n koko supistui 1930-luvun loppuvuosina huomattavasti (v. 1935 maataloasuntoja oli 37 kpl, v. 1939 17 kpl). Kyykerille valmistuneiden uusien ja ajanmukaisempien pientaloasuntojen seurauksena vanhoista maataloasunnoista voitiin luopua. Täydennystä ryhmä sai kaivosyhtiön malmiesiintymän eteläpään ympäriältä ostamien maiden yhteydessä, jolloin monta pientaloa siirtyi Outokumpu Oy:n omistuksiin.

²³. Outokumpu Oy:n vuosikertomukset 1935-1948, OKKA. "Kartta Outokummun kuparitehtaan tiluksista 1917", nro 8 Piir.ark., "Virkailija- ja työläisasunnot alkuperäisinä", nro 1122 Piir.ark., ja "Kyykereiden pohjapiirrokset", nro 340 Piir.ark., OKM. Koska kaivosyhtiön viimeinen rakennuskannan inventointi on vuodelta 1942, eivät vuoden 1948 asuntomäärät ole välttämättä täysin tarkkoja. Epävarmuutta aiheuttavat jotkut vanhimmista maa- ja pientaloasunnoista, käytettiinkö niitä enää asuntoina vai ei. Kokonaisuuden kannalta katsottuna kysymys on niin pienistä asuntomääristä, että virhemarginaali supistuu merkityksettömäksi.

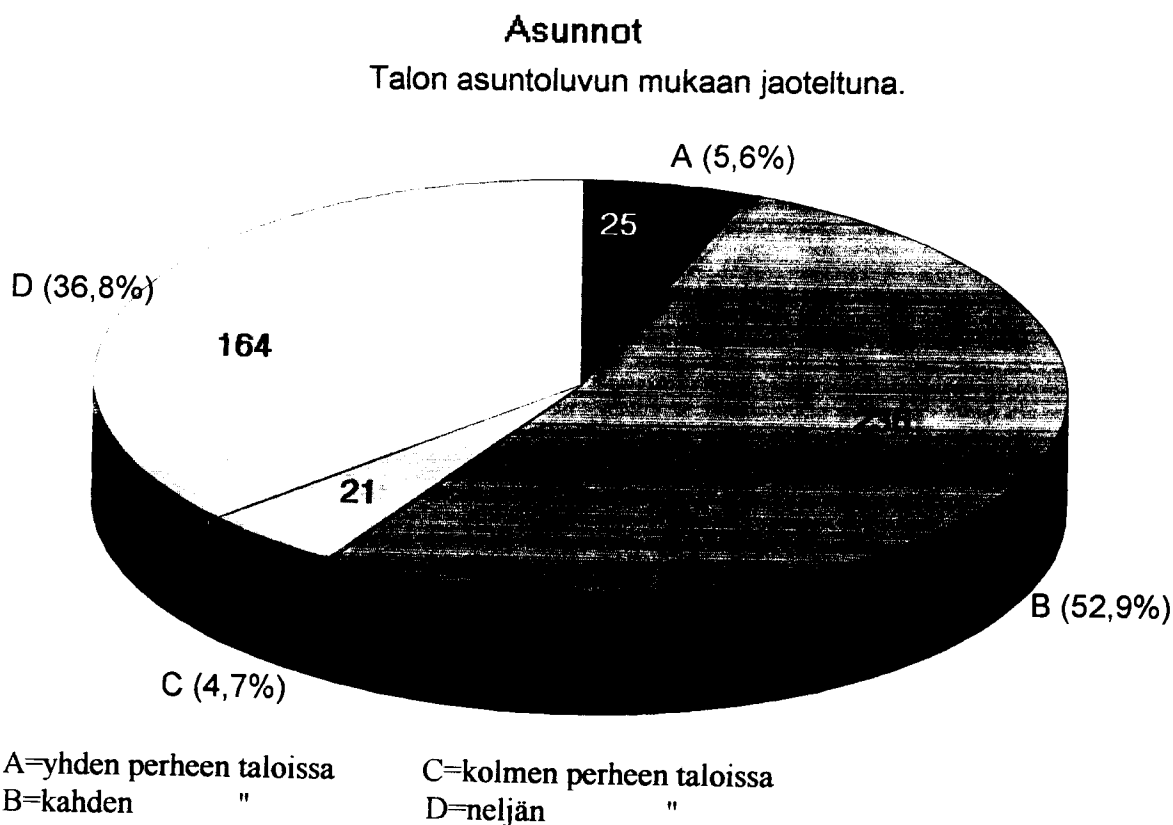
Vuosien 1935-1948 välillä työläisille tarkoitettujen asuntojen määrä enemmän kuin viisinkertastui. Kun vuonna 1935 asuntoja oli ollut 119, niin 13 vuotta myöhemmin niitä oli jo 615. Samalla asuntokanta uudistui. Pientalosta oli tullut lähes yksinomainen talotyyppi ja pientaloasumisesta hallitseva asumismuoto.

4.2.3. Talotyyppit ja tyyppitalot

Talotyyppit

Kaikki Outokumpuun rakennetut työläisasunnot sijaitsivat pientaloissa. Taloista useimmat olivat moniasuntoisia, yksiasuntoisia taloja oli vain 25 kappaletta. Yleisin oli kaksiasuntoinen talo, joita oli 118 kappaletta eli yli 60 % koko uudistalomäärästä. Suurin kokoluokka oli neljäasuntoiset talot. 41 talolla ne muodostivat toiseksi yleisimmän ryhmän.²⁴ Seuraavassa kaaviossa on havainnollistettu asuntojen jakaantuminen talon asuntoluvun perusteella eri luokkiin.

Kuvio nro 2. Asuntojen jakaantuminen talon asuntoluvun mukaan.²⁵

²⁴ Outokumpu OY:n vuosikertomukset 1940-1948, OKKA.

²⁵ Outokumpu OY:n vuosikertomukset 1940-1948, OKKA.

Asuntoluvun mukaan laskettaessa asetelma hieman muuttuu. Kaksiasuntoiset talot säilyttävät edelleen enemmistöasemansa, mutta yli kolmannes asunnoista sijaitsi neljänasunnon taloissa. Osaa kaksiasuntoisista taloista käytettiin alkuaan poikamiesmajoitukseen. Notko-kadun talot toimivat tässä tarkoituksessa juuri sodan jälkeisinä työvoimapulan ja työvoiman vaihtuvuuden vuosina.

Jatkosodan aikana yhtiön johdossa tuotiin esille ajatus siirtymisestä suurempiin taloyksiköihin.²⁶ Kivikerrostalojen avulla olisi voitu välttää yhdyskunnan liiallinen alueellinen laajentuminen, joka henkilömäärän kasvaessa näytti väistämättömältä. Talotyyppiä ei Outokummulla lähdetty vaihtamaan. Samoina vuosina Outokumpu Oy käytti kerrostalorakentamista uuden Harjavallan kuparisulaton asunnottomuuspulman ratkaisuna. Jos ei lasketa mukaan Tehtaankadulle vuonna 1949 valmistunutta kahta pienkerrostaloa, kerrostalorakentaminen sai Outokummussa odottaa vuoroaan 1960-luvulle Pohjoisahon virkailija-alueen rakentamiseen saakka.

Tyypitalojen yleistyminen

Asuntorakentamista oli mallipiirustusten avulla pyritty ohjaamaan jo 1700-luvulta lähtien. Sotilasvirkamiehien virkataloille oli ollut omat esikuvansa, työväenkasarmeista monet oli rakennettu jonkin yleistyneen mallin mukaan, mutta varsinaisten tyyppipiirustusten syntyhistoria liittyi sosiaalisten aspektien huomioinnin esiintunkeutumiseen asuntorakentamisessa. Tyyppipiirustusten mukaisella asuntotuotannolla voitiin taata vähimmäisvaatimukset täyttävä asuntotaso, vahvistaa perhemallia ja elämäntapaa sekä pitää rakentamiskustannukset alhaisina. Tavoitteiden katsottiin parhaiten toteutuvan pientalossa, joka käsitti yhden tai korkeintaan muutamia asuntoja.

Ensimmäiset suomalaiset tyyppipiirustusvalikoimat ilmestyivät 1910-luvulla. Laajempaa merkitystä oli sosiaaliministeriön vuosina 1922-23 julkaisemilla Elias ja Martti Paalasen laatimilla tyyppipiirustuskokoelmilla. Asutushallitus julkaisi maaseutua varten oman kokoelmansa ja muutamat puuteollisuusalan tehtaat teettivät omia tyyppipiirustuksiaan tehdastalotuotantonsa käynnistämiseksi. Käytön yleistyminen ennen toista maailmansotaa oli kuitenkin hidasta.²⁷

1940-luvusta tuli tyyppitalojen kulta-aikaa. Poikkeuksellisten olojen ja yhteiskunnallisten muutosten mukana asuntorakentamisvolyymi nousi tasolle, joka loi tilauksen tyyppitalojen laajemmalle käytölle. Tavallisesti tyyppitaloksi mielletään yhden perheen asuintalo, mutta tyyppitaloiksi on laskettava myös tyyppipiirustusten mukaan rakennetut useamman pienasunnon käsittävät talot. Outokummulla oli kysymys nimenomaan jälkimmäisistä.

²⁶ Eero Mäkisen muistio Outokummun tuotannon lisäämisestä 15.9.1942, vihko "Tuotannon lisäys 1942 ...", mappi "Historiikkia", EM:n kokoelma, ja Outokumpu Oy:n suunnitteluohjekirje W.G.Palmqvistille, Pauli A. Salomalle ja arkkitehtitoimisto Lappi-Seppälä & Martakselle, Outokumpu Oy:n kirjeenvaihto, OKKA.

²⁷ Helama Erkki, s.72 sekä Juntto Anneli, s.181 ja 182.

Outokummulla tyyppipiirustuksia oli laadituttu omakotihanketta 1920-luvulla käynnistet-
täessä Viipurin asemakaava-arkkitehti Otto I. Meurmannilla ja seuraavan vuosikymmenen
puolivaiheilla kaivosyhtiön pientaloasuntotuotannon yhteydessä arkkitehti W. G. Palmqvist-
illa. Mainittu Paalasten piirustuskokoelma oli suunnitelmissa mukana omakotihankkeen
alkuvaiheessa.

Vaikka omakotiasunnoissa on nähtävissä vaikutteita sekä Paalasilta että Meurmannilta niin
yhtään heidän piirustustensa mukaista taloa ei Outokummulla rakennettu. Palmqvistin
tyyppien mukaan tai hieman niitä muunnellen rakennettiin asuintaloja Outokumpuun ja
Imatran kuparisulatolle. Kaikki vuosina 1935-37 Outokumpuun valmistuneet 40 työläisille
tarkoitettua pientaloa oli rakennettu Palmqvistin tyyppipiirustusten pohjalta.

Outokumpu Oy pysytteli myöhemmässä asuntorakentamisessaan valitulla linjalla. Vuosina
1940-1948 Outokumpuun valmistuneet 191 työläisille tarkoitettua asuintaloa olivat kaikki
tyyppipiirustusten mukaan rakennettuja. Kaivosyhtiön käyttämät piirustukset eivät olleet
tuolloin yleistyneitä maatalousseurojen keskusliiton asutusvaliokunnan, sosiaaliministe-
riön tai talotehtaiden laatimia tyyppipiirustuksia, vaan sen omia ja tehdastalojen mallistosta
mukailtuja. Tyyppitalojen suosiota pohditaan tuonnempana tehdastalojen yhteydessä.

Tyyppitalojen mallisto

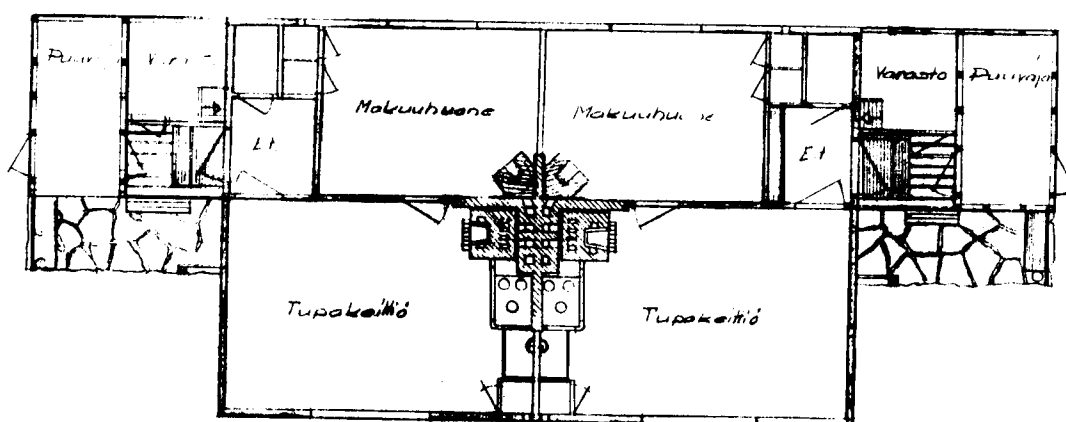
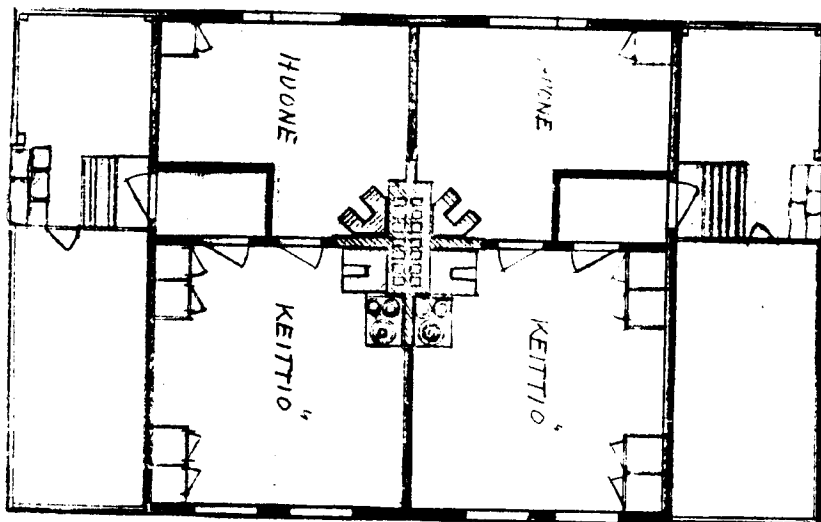
Outokummun pientalot edustivat yli 10 eri mallityyppiä.²⁸ Talopiirustuksista osa oli
kaivosyhtiön oman henkilökunnan laatimia, osa arkkitehteiltä tilattuja, ja osa ilmeisesti
tehdastalojen valikoimista muokattuja. Kahden asuinkerroksen talot olivat yhtiön oman
väen suunnittelemaa, kun vastaavasti maatasotalojen suunnitteluun todennäköisesti osallis-
tuivat kaikki mainitut tahot. Piirustusten laatijoista on tiedossa ainoastaan v. 40 -mallin
yleislinjat suunnitellut W. G. Palmqvist ja kaksikerroksisen 2134-mallille lopullisen muodon
antanut Outokumpu Oy:tä palvellut rakennusmestari Kauko Vartiainen. Kun talot valmis-
tettiin talotehtaalla oli piirustukset sovitettava tehtaalla standardisoituihin rakenneosiin.

Miksi tyyppien määrä nousi näin korkeaksi ei arkistolähteistä ilmene. Asumisen tarpei-
den lisäksi painoarvoa lienee ollut talojen hinnalla, kokemuksilla, rakennusmateriaalien
saatavuudella, tehtaalla vakioituilla rakenneosilla jne.

Yleisimmät tyypit olivat kahden asunnon taloissa 4:43- ja L-4 -mallit. Ensiksi mainittua käy-
tettiin Räsälänmäkeä rakennettaessa, jälkimmäistä Mustikkakorvessa ja Joensuuntien.
Yhden perheen talot olivat kaikki v. 40 -mallia, josta oli kaksi hieman toisistaan poikkeavaa

²⁸ "Virkailija- ja työläisasunnot alkuperäisinä", nro 1122 Piir.ark., OKM ja Outokumpu Oy:n vuosikertomukset
1940-1948, OKKA. Outokumpu Oy:n mieltymystä useisiin mallityyppeihin kuvaa kaivoksen isännöitsijä
K. I. Levannon lähes 20 pientalon mallit sisältänyt luonnospirustus (Piir.ark. nro 935, OKM). Yhtäkään
Levannon suunnittelemaa talomallia ei otettu käyttöön.

versiota. Neljän perheen taloista 2134 -mallilla rakennettiin Tori-, Ala- ja Peltokadun talot. Joensuuntien neljän perheen talot olivat puolestaan samaa tehdasvalmisteista mallia.²⁹ Alla tyyppien 4:43 - ja L-4 pohjapiirustukset sekä valokuvat valmiista taloista.

Piirros nro 1. Pohjapiirustukset Outokummulla yleisistä kahden perheen talotyypeistä L-4 ja 4.43. Ylemmän L-4 talon asuntojen lämmin pinta-ala oli 40 m² ja alemman 4:43 talon 38 m². Piirustukset tehty vuoden 1960 korjaustöiden yhteydessä. OKM.

²⁹ "Virkailija- ja työläisas...", nro 1122 Piir.ark., OKM. Outokumpu Oy:n vuosikertomukset 1940-1948, OKKA.

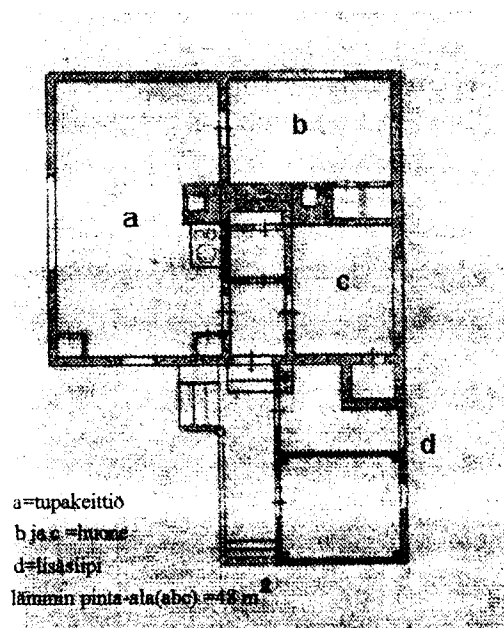

4:43 -tyypin levytaloja rakennettiin 41 kappaletta Räsälänmäelle sekä Haka- ja Lavakadulle. Talot olivat ilmeisesti valmistettu A.Ahlström Oy:n Varkauden talotehtaalla ja ne pystytettiin vuonna 1945. Yhden perheen taloiksi muutettuna ne muodostavat edelleen yhtenäisen näkymän Pohjoisahonkadulla sekä Räsälän- ja Laaksontiellä. Kuva Olavi Leskinen 1964. OKKA.

Jatkosodan kuumina vuosina 1942 ja 1943 rakennetut 35 L-4 -tyypin talot sijaitsivat Joensuu- ja Kaasilan- ja Lavakadulla sekä Mökkikujalla. Nykyisin taloista ei enää ole montakaan jäljellä. Kuva Matti Pennanen 1995. OKM.

Yhden asunnon talot, jotka pääosin valmistuivat jo vuonna 1940, olivat kaikki samaa tyyppiä, eroten vain pienissä sijoittelusovellutuksissa. Talojen huone- ja tilajakoa selventää täydennetty ote tyypin pohjapiirustuksesta.

Piirros nro 2. Pohjapiirustus yhden asunnon talosta malli B1. Talon kaikki toiminnot oli mahdutettu saman katon alle. OKM.

Rakentamalla kukin katu samaa talotyyppiä käyttäen saatiin kaduille harmoninen yleisilme. Näkymää korosti tyyppien vaihtelu kaduttain. Laajemmin katsoen matalat kahden perheen tehdasvalmisteiset elementtitalot loivat Outokummulle oman, monista muista pienyhdyskunnista poikkeavan taajamanäkymän.

Näkymä Joensuuntieltä Kallelan kumpareelta Kaasilain päin. Kuva Foto Roos. OKKA.

Tehdasvalmisteiset talot

Kaivosyhtiön vuosina 1940-48 työläistensä asuinkäyttöön rakentamat pientalot olivat rakenteeltaan puisia. Runkoratkaisuna lautarakenne oli syrjäyttänyt hirren, joka oli käytössä vielä vuosina 1936-37 rakennetuissa taloissa. Sotaa seuranneiden vuosien heikossa rakennustarviketilanteessa, kun tarvittavan naulamäärän hankkiminen oli mahdotonta, palattiin rakentamisessa osittain takaisin hirsirunkotalohin.

Lautarakenteiset pientalot voitiin edelleen jakaa tehdasvalmisteisiin ja sijoituspaikalla rakennettuihin. Ensimmäiset tehdasvalmisteiset talot Outokumpuun valmistuivat talvisodan päättymisvuonna 1940. Käyttöönoton ajoittumiseen vaikutti päättynyt sota kahdella tasolla. Siirtoväen ja pommistustuhojen takia asuntopulasta oli tullut polttava valtakunnallinen probleema, jonka hoitamiseksi tarvittiin pikaisia toimia.

Tehdasvalmisteisia taloja oli - Suomessakin - suunniteltu jo kauan, mutta vasta akuutti asuntopula laukaisi niiden laajamittaisen tuotannon. Tilanne Outokummun kaivoksella oli samantapainen, tyhjiä asuntoja ei ollut riittävästi tarjolla edes paikalliselle työväelle. Sarjatuotantona valmistetut tehdastalot luonnollisesti takasivat tyyppitalojen yleistymisen.

Tehdastalojen käyttö uudisrakentamisessa jatkui Outokummulla läpi sodan ajan ja ensimmäisinä vuosina sen päätyttyä. Suosio johtui suuresta asuntopulasta, sen kiireellisestä ratkaisemisesta sekä talojen edullisuudesta sijoituspaikalla rakennettuihin taloihin verrattuna. Tehdasvalmisteisten talojen pystyttäminen ei myöskään vaatinut kuin osan paikan päällä rakennettujen talojen rakentamiseen tarvitusta työvoimasta. Se oli oleellinen tekijä toteutettaessa laajaa asunto-ohjelmaa kovan työvoimapulan oloissa.

Käytettävissä olevien lähteiden perusteella on vaikea yksiselitteisesti vastata kuinka paljon tehdasvalmisteisia taloja kaikkiaan pystytettiin. Sekundäärisen ja hieman aukollisen lähdeaineiston perusteella voi niitä arvioida pystytetyn 130-140 kappaletta.³⁰ Varmaa on, että enemmistö vuosina 1940-1945 rakennetuista taloista oli tehdastaloja. Vuonna 1946 tilanne muuttui ja tehdastalojen käyttö lopetettiin. Suurin osa tehdastaloista oli kahden asunnon taloja. Useamman perheen talot, myös matalamalliset, olivat kaivosyhtiön rakennusosaston omaa tuotantoa. Yhdenperheen taloista kaikki oli valmistettu talotehtaalla.

Arkistodokumenttien fragmentaarisuudesta johtuen tiedot tehdastalojen alkuperästä ovat vajavaiset. Varmaa on, että enemmistö taloista oli valmistettu A.Ahlström Oy:n Varhaisen talotehtaalla. Sieltä olivat peräisin ainakin tyyppien - v. 40 -malli, L-4, 3:81, B 2 ja 4:43 - talot, yhteensä noin 110-115 taloa. Vuonna 1946 pystytetyt Notkokadun levytalot

³⁰ Outokumpu Oy:n kirjeenvaihto 1940-1946, OKKA ja Kauko Vartiainen haastattelu 30.10.1995. Kaivosyhtiön aukolliseen kirjeenvaihtoon liittyvien tilausvarmistusten ja muun kirjeistön perusteella tehdasvalmisteisia taloja oli vähintään 110-115, mutta talojen mallin ja hinnan sekä muun muistitiedon pohjalta olen päättänyt lukea 130-140 taloa.

oli todennäköisesti valmistettu Rauma-Repolan Penttilän sahan talotehtaalla Joensuussa.³¹

Laatikkomaiset Notkokadun talot, jotka pystytettiin vuonna 1946, olivat viimeiset tehdasvalmisteiset talot Outokummussa. Yhdistämällä kaksi asuntoa osa taloista muutettiin myöhemmin työnjohtajien asunnoiksi. Kuva Olavi Leskinen 1964. OKKA.

Tehdastalojen sijainti luonnollisesti noudatti kaivosyhtiön 1940-luvun asuntotuotannon sijoittelua. Mustikkakorpi, Mökkikuja ja Notkokatu rakennettiin kokonaan tehdastaloista. Räsälänmaen ja Joensuuntien alueen taloista suurin osa oli tehdastaloja, poikkeuksena vain Tori-, Ala- ja Peltokadun talot. Vain 1940-luvun lopulla rakennetulla Apteekinkadulla ei ollut ainoatakaan tehdasvalmisteista taloa.

Joensuuntien alueen tehdastalot jäivät myöhemmin pienasuntojen omistajajärjestelyjen yhteydessä Outokumpu Oy:n hallintaan, koska ne sijaitsivat sortumavaaran vuoksi rakennuskieltoon julistetulla alueella. Outokumpu Oy purki talot yhtä poikkeusta lukuunottamatta 1980-luvulla. Entisen kapearaiteisen radan pohjoispuolisen Mustikkakorven sekä Räsälänmaässä Pohjoisahonkadun, Räsälän- ja Laaksontien tehdastaloista suurin osa on sen sijaan asuinkäytössä. Outokumpu Oy on myynyt talot työntekijöilleen tai muille yksityisille, jotka ovat peruskorjanneet ja uusineet talot nykyajan mukavuuksin varustetuiksi yhden perheen asunnoiksi.

³¹ Outokumpu Oy:n kirjeet A Ahlström Oy:n Varkauden talotehtaalle 7.9.1940, 21.10.1941, 20.3.1942, 7.7.1944, Outokumpu Oy:n kirjeenvaihto, OKKA. Kauko Vartiainen haastattelu.

4.2.4. Asunnot ja asumisenideat

Asuntojen koko ja luonne

Uudet asunnot sijaitsivat 25 asuntoa lukuunottamatta useamman kuin yhden asunnon käsittävissä taloissa. Asuntojen huonemäärä vaihteli tupakeittiön asunnosta kahden huoneen ja tupakeittiön asuntoihin. Yleisin oli huoneen ja keittiön asunto kuten allaolevasta asetelmasta ilmenee.³²

Kahden huoneen ja tupakeittiön (tai keittiön) asuntoja 65 kpl.

Huoneen	"	"	"	311	"
Tupakeittiön asuntoja				65	"
Ei tietoa				<u>4</u>	"
				445	"

Kahden huoneen ja tupakeittiön asuntoja oli 55 ja kahden huoneen ja keittiön asuntoja 10 kappaletta. Näistä 25 asunnolla, jotka pääosin olivat valmistuneet vuonna 1940, oli hallussaan koko talo. Yhden asunnon talot poikkesivat kolmen perusasian suhteen Outokummun aiemmasta rakennuskannasta: ne olivat tehdasvalmisteisia, kaikki toiminnot oli koottu saman katon alle ja kukin taloista oli tarkoitettu vain yhdelle perheelle. Neljä taloista sijoitettiin Sairaalanentielle, neljä Otontielle, kolme Joensuuntielle, yksi Marjatielle ja kymmenen nykyisen Kaivoskadun varrelle, jossa ne yhä muodostavat tiiviin katunäkymän.

Aikoinaan harvinaiset poikkeukset Outokummulla, yhden perheen työläistalot, syksyisessä loistossa Kaivoskadulla (entinen Mustikkakorventie) vuonna 1995. Kuva Matti Pennanen 1995. OKM.

³² Vesi- ja viemärijohtoverkon laajentamisen sekä asuntojen yhdistelyn yhteydessä 1950- ja 1960-lukujen taitteessa vanhemmista piirustuksista läpipiirretyt talotyyppien pohjapiirustukset nro 57, 61, 62, 66, 68, 622 ja 655, sekä "Asuinrakennus, 2 perheen levytalo Norkokadulla", nro 726, ja "Virkailija- ja työläisasunnot alkuperäisinä" nro 1122, Piir.ark., OKM. Outokumpu Oy:n vuosikertomukset 1940-1948, OKKA.

Kooltaan kokotalonasunnot olivat vanhempia asuntoja hieman laajempia. Lämmintä asuin-pinta-alaa oli 48 m², jonka lisäksi rakennuksen lisäsiivessä oli halkovarasto, aitta ja käymälä sekä talon alapuolella kellari. Tilajärjestelyillä voitiin pienentää tontin kokoa, ja siten kasvattaa rakennustiheyttä. Tiivistämispyrkimys oli noussut valtakunnallisesti esille talvi-sodan jälkeisessä asunto- ja tonttipulassa.³³

Outokummulla ei kysymys ollut voimakkaasta tiivistämistarpeesta vaan suosittuun tehdasta-lomalliin sisältyneestä ideasta. Taloista pilkahtaa funktionalismin hyvän asumisen teoria; pihat avautuivat etelänvaloon, maalipinnat olivat vaaleita sekä terveellisyttä ja viihtyvyyttä oli pyritty kohentamaan mm vaatekomeron tuuletuksella, talokohtaisilla likaviemäreillä ja istutuksilla. Vaaleiden värien käyttö ja ilmansuuntien huomioiminen oli yleistä muillakin talotyypeillä. Koska sisäänkäynnit taloihin olivat etelän suuntaan, saivat monet kadut tois-puoleisen ilmeen - toisella puolen katuja talot avautuivat kadulle päin, toisella puolen siitä pois-päin.

Yhden perheen asuntoihin sijoitettiin pääasiassa siirtoväkeä. Sen vuoksi kaivosyhtiö osittain myös kalusti asunnot. Kalustus käsitti tupakeittiön kaksi puusänkyä, kaksi penkkiä, pirtin-pöydän, tuolin, ja joissakin tapauksissa myös ikkunaverhot. Pettymyksiin vedoten valmiiksi sisustamiseen ei enää myöhemmin palattu. Yhden perheen talot olivat haluttuja asuntoja, mutta pitkälle 1950-luvulle saakka niissä asui työnjohtajia ja erikoisammattimiehiä.³⁴

Muut kahden huoneen ja tupakeittiön asunnot olivat kahden perheen taloissa. Suurin osa niistä sijoittui Mustikkakorpeen, mutta pienemmän, malli 7:41, talot sijaitsivat Hakakadul-la.³⁵ Vaikka asunnot luokiteltiin työväenasunnoiksi käytettiin niitä myös työnjohtajien asun-toina.

Ylivoimaisesti yleisin asuntotyyppi oli huoneen ja tupakeittiön tai huoneen ja keittiön asunto. Tähän ryhmään kuuluvia asuntoja oli kaikkiaan 311 kappaletta, ja ne oli rakennettu seitsemällä eri mallilla. Huoneen ja tupakeittiön asuntoja sijaitsi sekä kahdelle, kolmelle et-tä neljälle perheelle tarkoitetuissa taloissa. Runsaimmin niitä oli tehdasvalmisteisissa kah-den perheen taloissa, mutta myös kaksikerroksisten kolmen ja neljän perheen talojen ala-kerran asunnot olivat samaa luokkaa. Neljän perheen tehdastalotyyppisten talojen kaikki asunnot olivat huoneen ja tupakeittiön asuntoja. Kahden huoneen asuntojen koko vaihteli 34 m²:stä 45 m²:in.³⁶

Yhden huoneen tupakeittiön asuntoja oli 65, eli yhtä paljon kuin suurimman asuntotyypin asuntoja. Kaikki yhden huoneen asunnot sijaitsivat kaksikerroksisten talojen yläkerroissa. Pinta-alaltaan asunnot olivat 23 ja 24 m² suuruisia.³⁷ Ne olivat pienimmät Outokummun

³³ "Asuinralo, tyyppi 40 entisellään ja uusittuna" nro 655, Piir.ark., OKM. "Uudet valmiit talot Outokummulla", Outokummun Sanomat 6/1940. Helama, s.68.

³⁴ Miettinen s.18.

³⁵ "Malli B 2" nro 652 ja "Asuntotyyppi 7:41" nro 667, Piir.ark., OKM.

³⁶ Nrot 57,62,66,68,622,726 ja 1122, Piir.ark., OKM.

³⁷ "Outokumpu Oy. 4 perheen asuinrakennus" Nro 622, Piir.ark., OKM.

suurella työväenasuntorakennuskaudella rakennetuista asunnoista. Kyykerille 1930-luvulla valmistuneet tupakeittiön asunnot olivat yli 30 m² suuruisia.

Pienimmät asunnot rakennettiin sodan jälkeisinä vaikean työvoimapulan vuosina. Tärkeätä oli luoda nopeasti lisää asuntoja vaikka laadusta tinkimällä. Yläkerran asuntojen taso tunnustettiin vajaavaiseksi myös Outokumpu Oy:n johdossa. Yksihuoneisuuden ja ahtauden vuoksi asunnot olivat lapsiperheille ja vuorotyössä käyville sopimattomia. Vuonna 1956 päätettiin yläkertojen kaksi asuntoa yhdistää yhdeksi, huoneen ja keittiön asunnoksi.³⁸

Asuinhuoneiden lisäksi asuntoihin kuuluivat asuntokohtaiset varasto- ja säilytystilat. Yhden asuinkerroksen taloissa aitat ja puuvajat sijaitsivat talon päädyissä kapeampina jatkeina tai kuistin kanssa talolle täysilevyisen jatkon muodostaen. Kaksikerroksisen AR 2134 -tyypin varastotilat olivat tonttien rajalla sijainneissa erillisissä piharakennuksissa. Kuhunkin niistä oli mahdutettu kahden talon aitat, liiterit ja käymälät, joten yhdessä rakennuksessa saattoi enimmillään olla kahdeksan perheen varastot.³⁹

Maatasotaloissa erillisenä rakennuksena olivat vain ulkokuonerakennukset sekä maakellarit, jotka olivat edelläkuvattuun tapaan järjestetty tonttien rajoille. Joidenkin kahden perheen talojen kellaritilat oli sijoitettu talon alle, jonne käynti saattoi tapahtua keittiön lattiassa olevan luukun kautta. Betoni- ja raudoteputalun vuoksi talokellareiden rakentaminen supistui noin 100 asuntoon.

Maakellarin suu edessä ja ulkokuonerakennus taustalla Korpikadulla. Kuva Matti Pennanen 1995. OKM.

³⁸ Outokumpu Oy:n sosiaalisesta huollosta 14.11.1947, OK A 15, Erkki Hakapään kokoelma, ja isännöitsijä Erkki Hakapään sekä sosiaalijohtaja Paavo Turtolan muistio Outokummun kaivoksen asunto-oloista 7.7.1956, vihko "Asuntoasiat", mappi F, Toimitusjohtajan huonearkisto, OKKA.

³⁹ "Virk. ja työlasun. ..." nro 1122, Piir.ark., OKM ja Outokumpu Oy:n vuosikertomukset 1940-1948, OKKA.

Sauna- ja peseytymismahdollisuuksia ei asuntoihin rakennettu. Peseytyminen ja pyykinpesu hoidettiin yhteisissä sauna- ja pesutuparakennuksissa, joita työläisalueilla oli kaksi: yläsauna Kyykerin Tehtaankadulla ja alasauna Mustikkakorvessa entisen Mustikkakorven tilan paikalla Luhtakadulla. Mustikkakorven saunapesutupa valmistui useita vuosia alueen asuntojen jälkeen vuonna 1945. Muille uusille alueille saunapesutupia ei rakennettu. Räsä-länmäen suunnittelukaavoissa saunalle oli kylläkin varattu paikka Alatorin lähettäviltä. Kai-vosmiehille oli peseytymistilat työpaikoilla.

Asumismukavuustekniikkaa vuosina 1940-1948 rakennetuissa taloissa edusti sähkövalo. Muu sähkölaitteisto oli vähäistä. Huoltokonttorin vuonna 1947 suorittamassa tiedustelussa yhtiön asunnoissa asuvien yleisin sähkölaitte oli radio. Sähkösilitysrauta ja sähkökeittolevy oli joka viidennessä asunnossa, mutta muita kodinkoneita ei työläisasunnoissa juuri ollut.⁴⁰ Sähköiset kodinkoneet yleistyivät työläisasunnoissa vasta vuosikymmeniä myöhemmin.

Vesi- ja likavesihuolto toimi entisten periaatteiden mukaisesti. Johtovettä ei tullut asuntoihin tullut. Jokaiselle asuma-alueelle oli vedetty runkovesiverkosto, jolloin kantomatka lähimmästä vesipostista ei noussut 100 metriä pidemmäksi. Likavedet ja muut eloperäiset jät-teet hoidettiin käymälöiden ja kompostien avulla. Sisälle saakka ulottuvaa kattavaa vesi- ja viemäriverkosto⁴⁰ alettiin rakentamaan 1950-luvulla. Verkoston ylläpito ja huolto siirtyivät Kuusjärven kunnan hoidettavaksi vuonna 1956.

Ripeästä rakentamisvauhdista huolimatta suurin osa taloista tehtiin pidempään käyttöön, vain muutamat parakkimaiset talot rakennettiin tilapäisemmällä tarkoituksella. Jotkut pie-nimmistä asunnoista suunniteltiin niin, että ne voitiin myöhemmin yhdistää suuremmiksi asunnoiksi. Laajaan ja nopeaan asuntotuotantoon liittyy usein rakentamisen laadusta tinki-minen. Myös Outokummulla kävi näin. Puutteet ilmenivät ajan mittaan mm kylmyytenä, josta kärsittiin varsinkin tehdasvalmisteisissa asunnoissa.

Asumisenideat

Sosiaalipoliittinen asuntoideologia oli asettanut ihanteeksi perhekeskeisen asumismallin. Parhaiten se toteutui yhden perheen asuttamassa talossa. Tavoitteen voi tyyppitalojen yleis-tyttyä kiteyttää Kirsi Saarikankaan sanoihin "tyyppitaloja tyyppiperheille".⁴¹

Outokummulla poikettiin yhden perheen talon valtalinalta, asuminen perustui, kuten on käynyt ilmi, useamman perheen taloihin. Se ei tarkoittanut perhekeskeisyydestä luopumista. Asuntoihin oli omat sisäänkäynnit ja jokaisella asunnolla oli yksilöidyt toimintatilat - varas-tot, käymälät ja kellarit. Ehjän perheideologian mukaista asumista rikkoivat peseytymis- ja pyykkäystoimintojen hoitaminen kollektiivisissa saunapesutuvissa.

⁴⁰ Sähköverkon laajentamisen vuoksi 9.2.1947 tehty tiedustelu Outokumpu Oy:n asunnoissa asuvien sähkölaitteistosta. OKM.

⁴¹ Saarikangas, s. 83 ja 341-353.

Perhekeskeisyys ilmeni myös perhettä korostavasta asuntopoliittisesta käsityksestä. Asuntoja tehtiin vain perheille, poikamiehet saivat huolehtia itse majoituksestaan. Vuosina 1940-1948 rakennetut 445 työväenasuntoa olivat kaikki perheasuntoja. Sodan ja sen jälkeisinä poikkeuksellisen työvoimatilanteen vuosina osaa asunnoista jouduttiin käyttämään myös poikamies- ja yhteismajoitustiloina. Tässä tehtävässä toimivat mm Oja- ja Taipaleentien parakkitalot ja Notkokadun tolppaperustalle istutetut levytalot.

Työvoiman saannin turvaamiseksi perheellisen kaivosmiesten asuntotilanne oli kaivosyhtiön kannalta paljon oleellisempaa kuin poikamiesten, heidän työpanoksensa hankkimiseen kun riitti vuokra-asuminen perheellisten kaivosmiesten asunnoissa. Siviilisäädyn mukaan jaottelu ei ollut vain outokumpulainen tapa vaan se oli ajan yleistä asunto- ja sosiaalipoliittista näkemystä, jossa perhe muodosti yhteiskunnan ja kansallisvaltion terveen perusyksikön. Jaottelevaa asennemallia ei rikkonut edes korkea status työyhteisössä. Poikamiesvirkailijoille kaivosyhtiö tarjosi kyllä asunnon, mutta niiden matalasta tasosta on luettavissa sama käsitys kuin työläistenkin osalta; naimattomat majoittuvat, perheelliset asuvat.

Kyykeriin vuosina 1935-1937 rakennettujen työväenasuntojen jaossa oli suosittu työnjohtajia, korjausmiehiä ja erikoisammattimiehiä, joiden omaama teknillinen taito oli katkottaman kaivostoiminnan kannalta välttämätöntä. Asuntotarjonnan parantuessa tilanne muuttui. Täysin tiettyjen ryhmien suosimisesta tuskin päästiin vaikka kaivosyhtiö kiisti ajoittain nousseet epäilyt porarien etuoikeutetusta asemasta asuntoja jaettaessa. Pyrkimykset kohdentaa asuntoja määrätyille henkilöille ilmenivät myös alueellisesti. Kaivosyhtiö laati tarkan listan Mökkivaaran kaivoksella työskennelleistä henkilöistä, joiden asuminen läheisellä Mökkikujalla oli suotavaa.⁴¹

Yleislinjalta poikkeavuuden yksi osa oli asuntojen koko. Outokummun uudet asunnot olivat huonelukunsa ja pinta-alansa puolesta vallinnutta asuntoihannetta pienemmät. Kun kaivosyhtiön 1940-luvulla rakentamien työväenasuntojen keskikoko oli hieman vajaat 40 m²,⁴² ja yleisin huoneluku oli kaksi, pidettiin ideaaliasunnon kokona kolmea huonetta ja keittiötä. Käytännössä funktionalistien ja asuntokomitean esittämä suurperheen normiasunto toteutui vasta 1960- ja 1970-lukujen massarakentamisessa.⁴³ Huomionarvoista myös on etteivät käytetyimpien kokoelmien pienimmät tyyppitaloasunnot olleet juuri Outokumpu Oy:n työväenasuntoja isompia.

Alhaisemman asuntokoon valinta perustui kustannuksellisiin ja kokemuksellisiin tekijöihin. Ensimmäisiä tehdastalotilauksia pohdittaessa vuonna 1940 isännöitsijä Levanto pyysi A.Ahlström Oy:tä pienentämään talostandardiaan outokumpulaista asumiskäytäntöä vastavaksi, koska kaivostyöläiset viihtyivät hyvin tupakeittiön ja huoneen asunnossa, mutta saatoivat kahden huoneen ja erillisen keittiön asunnossa jättää yhden, jopa kaksi, huonetta pois arkikäytöstä "paraatihuoneiksi".⁴⁴

⁴¹ Erkki Hakapään kokoelma, OKKA.

⁴² "Virk. ja työläs.", nro 1122 Piir.ark., OKM.

⁴³ Juntto, s.167,168,175-177,185 ja 186.

⁴⁴ Outokumpu Oy:n kirje A.Ahlström Oy:n Warkauden talotehtaalalle 2.7.1940, Outokumpu Oy kirjeenvaihto, OKKA.

Outokumpulainen asumismuoto juontui paikallisista erityisolosuhteista. Yhden yhtiön määräysvalta, tuotannon nopea voimistuminen ja kaivostoiminnan määräaikaisuus vaikuttivat myös talotyyppien valintaan. Kun muualla pientalorakentamista harjoittivat yksityiset henkilöt Outokummulla vastuun kantoi suuryhtiö. Yhden perheen asuintalot eivät olleet sen tavoitteista tärkeimpiä vaan asumismuotojen valinnat perustuivat osittain liiketaloudellisiin näkökohtiin. Asuntojen rakentaminen kävi nopeiten ja halviten useamman asunnon talojen kautta. Myös sauna- ja pesumahdollisuuksien järjestäminen oli kustannuksellisesti edullisinta hoitaa yhteistilojen avulla.

Outokummun malmion hyödyntämisen arvioitiin 1940-luvun alussa kestävän vielä 17-20 vuotta. Koska yhdyskunnan tulevaisuus kaivostoiminnan päättymisen jälkeen oli täysin tuntematonta kaivosyhtiössä ilmeisesti katsottiin olevan järkevintä rakentaa siten, että rakennuskanta ja sen sisältämä asumisajatus kestävät läpi toiminta-ajan ei sen kauemmaksi. Kansantaloudellisesti katsottunakaan ei siten ollut mielekäästä sitoa rakentamiseen suuria pääomia.

4.2.5. Rakennusosasto rakentaa

1920- ja 1930-luvuilla tehdyt suurinvestointinsa - tuotantolaitokset, konttorin, sairaalan, lottaruokala-paloaseman - rakentamisen Outokumpu Oy oli antanut rakennusliikkeiden urakoitaviksi. Pienasuntorakentamisen sen sijaan suoritti kaivosyhtiön rakennusosasto.

Sama asetelma säilyi myös sota- ja sitä seuranneina vuosina. Rakennusosasto vastasi pääosin työväenasuntojen rakentamisesta, ja muutahan ei 1940-luvulla juuri rakennettu. Tehtävästä suoriutumista helpotti tehdastalojen laajamittainen käyttö. Rakennusosaston tehtäväksi jäivät perustan teko, lamellien pystytys sekä muuraus-, sähkö-, sisustus- ja maalaustyöt. Kaivosyhtiön uskottu rakennusliike joensuulainen Hasari & Tshokkinen todennäköisesti teki jatkosodan aikana joihinkin asuintaloihin kellarit ja kivijalan muuraukset⁴⁵.

Noin metrin levyisten seinälamellien pystyttäminen kävi nopeasti ja talot nousivat silmissä. Valmistajan laskelmien mukaan ammattitaitoiselta kahden kirvesmiehen ja neljän apumiehen työryhmältä kului yhden perheen talon pystyttämiseen viikko, kahden perheen taloon enintään kaksi viikkoa. A.Ahlström Oy:ltä ostettujen talojen toimitushintaan sisältyi pystytystä opastavan ammattimiehen kahden viikon työskentely rakennustyömaalla.⁴⁶

⁴⁵ Isännöitsijä K.I.Levannon kirje vuorineuvos Mäkiselle 13.4.1942, Outokumpu Oy:n kirjeenvaihto, OKKA.

⁴⁶ A.Ahlström Oy:n kirje Outokumpu Oy:lle 22.8.1940 ja Outokumpu Oy:n kirje A.Ahlström Oy:lle 7.9.1940, Outokumpu Oy:n kirjeenvaihto, OKKA.

Rakennusosastolla suunniteltiin rakentamista, talojen malleja jne. Suunnitteluun osallistui myös yhtiön ylempi johto. Isännöitsijä Levannon näkemykset kuvastuvat mm. talomalliluonnoksista, ja paljon käytetyn 2134-mallin tyyppipiirustuksen signeerannut suunnittelurakennusmestari Kauko Vartiainen muisteli itsensä vuorineuvos Mäkisen luonnostelleen mallin yleislinjat.⁴⁷

Kuten aiemmin on kerrottu Outokumpu Oy:n voimakkain asuntorakentamiskausi sattui yhteen työvoimapulan kanssa. Rakentaminen sitoi paljon työvoimaa. Rakennusosaston henkilövahvuus kohosi korkeimmillaan vuosina 1945-46 250-300 henkeen.⁴⁸ Sodanaikaisesta korvaavasta työvoimasta osa oli soveliaampaa tehdastalojen pystyttämiseen kuin maanalaiseen kaivostyöhön. Rakennustyö oli vahvasti sidoksissa vuodenaikoihin; kesä oli kiireistä, mutta talvella toiminta rajoittui viimeistely- ja valmisteleviin töihin.

Rakennusmateriaalien saatavuus oli sekä sota-aikana että ensimmäisinä rauhanvuosina epävarmaa. Monet tarvikkeet oli asetettu säännöstelyn alaisiksi, viimeisimmät poistuivat säännöstelystä vasta vuoden 1949 lopulla.⁴⁹ On kuitenkin otaksuttavaa, että sotatalouden ja sotakorvausten kannalta merkityksellisen kuparin saannin turvaamiseksi Outokumpu Oy:lle myönnettiin tiettyjä helpotuksia materiaalihankintoihin. Se ei luonnollisestikaan poistanut rakennusainepulaa. Tarvikkeita jouduttiin hankkimaan monin keinoin. Sen aikainen rakennusmestari muisteli, että hänet vuonna 1945 lähetettiin vartavasten etsimään rakennustarvikkeita. Parhaaksi hankintapaikaksi osoittautui Oulu, jonka kautta kulkivat Lapin jälleenrakennuksen tavaralähetykset.⁵⁰

Torikadun (nykyinen Kiisukatu) kaksikerroksiset neljän perheen talot olivat kaivosyhtiön rakennusosaston tuotantoa. Rakentamisessa jouduttiin käyttämään monia korvaavia materiaaleja. Kuva Olavi Leskinen 1964. OKKA.

⁴⁷ Kauko Vartiainen haastattelu 30.10.1995. "4-perheen asuinrakennus", nro 620 Piir.ark., OKM.

⁴⁸ Outokumpu Oy:n vuosikertomukset 1944-1948, OKKA. Kauko Vartiainen haastattelu.

⁴⁹ Kuusjärven kunnan rakennuslautakunnan pöytäkirja 25.11.1949, OKA.

⁵⁰ Kauko Vartiainen haastattelu.

Tarvikepulan ja kiireen vuoksi rakentamisen tasosta oli hieman tinkittävä sekä turvauduttava korvaaviin materiaaleihin. Se tiesi myös osittaista paluuta jo hylättyihin perinteisiin menetelmiin. Pahan sementti- ja raudotepulan vuoksi osa AR 2134 tyyppin taloista rakennettiin hakatuista lohkokivistä tehdylle perustalle. Naulapulan vuoksi samojen talojen seinät jouduttiin veistämään hirrestä. Hirsirunkoiset Tori-, Ala- ja Apteekinkadun talot rakennettiin vuosina 1946 ja 1947. Hirsirunkorakentaminen työllisti myös naisia hirsien välisen eristysammaleen keräämisessä. Ikkunalasin saanti oli niin tiukkaa, että Torikadun talojen ikkunat oli laitettava ennen sotia Outokumpu Oy:n maatilán kasvihuoneelle varatuista puutarhala-seista.⁵¹

4.2.6. Asuntoja ja työvoimaa

Outokumpu Oy panostus asuntotuotantoon vuosina 1940-1948 oli suuri. Vajaan vuosikymmenen aikana valmistui 452 asuntoa, joista 446 oli tarkoitettu työvälle. Satsaus asuntotuotantoon oli myös rahallisesti merkittävä. Vuoden 1995 rahan arvon mukaan keskimääräinen asunnon kirjanpitoarvo valmistuessaan oli 85 000 mk. Kalleimmat asunnot olivat yhden perheen taloissa, joissa asunnon hinta vuoden 1995 arvolla mitaten nousi 110 000 -115 000 mk:an. Yleisimpien kahden perheen talojen, tyyppien L-4 ja 4:43, asuntojen rakennuskustannukset vaihtelivat 94 000 mk:sta 105 000 mk:an. Jos jätämme Räsälántien parakkitalon huomiotta, halvimmat asunnot puolestaan olivat Notkokadun levytaloissa. Saman kokoluokan eri talomallien hinnat saattoivat poiketa paljonkin toisistaan.⁵²

Työláisasuntojen kokonaiskirjanpitoarvoksi vuoden 1995 rahassa muodostui 37,9 milj.mk. Summa ei sisällä talojen pihapiirin erillisiä rakennelmia -kellareita, varastorakennuksia ja ulkokuoneita. Todelliset rakennuskustannukset lienevät olleet kirjanpitolukuja korkeammat. Vuosikertomusten kokonaisrakentamiskuluihin nojautuen niiden voi päätellä olleen noin 43-45 milj.mk. Kiivaana rakennusvuotena 1945 asuntorakentamiskustannukset tekivät 9,2 milj.mk, vuonna 1943 8,3 milj.mk.⁵³ Koska kaivosyhtiön asunnoista perimä vuokra ei vastannut niistä kantautuvia todellisia kuluja, aiheutui kaivosyhtiölle myös asuntojen ylläpidosta, korjauksista ja asuinalueiden yhdyskuntatekniikasta vuosittainen menoerä.

Miksi kaivosyhtiö oli, huolimatta hyvistä taloudellisista tuloksistaan, valmis laittamaan suuria summia asuntorakentamiseen. Outokumpu Oy:n vuosina 1940-1948 harjoittaman asuntorakentamisen taustalla oli huoli kaivostyöhön sopivan työvoiman saatavuudesta. Koska

⁵¹ Kauko Vartiainen haastattelu.

⁵² Outokumpu Oy:n vuosikertomukset 1940-1948, OKKA. Vuoden 1995 arvot laskettu käyttäen osuuspankkien keskusliiton rahanarvonkehitysluetteloá vuosilta 1921-1995. Koska talo- ja asuntokohtaisia rakennuskustannuksia ei ole saatavilla, olen käyttänyt ohjeellisená kustannuslukuna kaivosyhtiön vuosikertomuksien sisältämän inventaarion kirjanpitoarvoja.

⁵³ Outokumpu Oy:n vuosikertomukset 1940-1948, OKKA.

kaivostoimintaa Outokummun lisäksi ei juuri muualla maassa harjoitettu, oli myös ammattitaitoisen työvoiman täydentäminen kaivoksen ulkopuolelta lähes mahdotonta.

Työvoimapula Outokummulla oli maailmansodan että sitä välittömästi seuranneina vuosina paha. Sodan aikana osa miehistä oli rintamalla ja sodan jälkeisellä jälleenrakennuskaudella työtilaisuuksien tarjonta oli siksi runsasta, että raskas, ja vaarallinenkin, kaivostyö ei yksin riittänyt houkuttimeksi. Erityisen ongelman muodosti työvoiman suuri vaihtuvuus, jolloin työteho jäi alhaiseksi. Halpavuokraiset työsuhdeasunnot olivat vaikeassa yleisessä asuntotilanteessa hyvä vetovaltti.

Työvoimapula saattoi olla myös odotettavissa olevaa. Jatkosodan ensimmäisinä vuosina suurta rakennusohjelmaa käynnistettäessä ei ratkaistu pelkästään senhetkistä asuntopulaa vaan varauduttiin rauhan aikaan. Jos kyse olisi ollut vain muutamista poikkeuksellisista vuosista, olettaisi työvoimapulan helpottamisessa turvaudutun toteutunutta enemmän mm halvempiin yhteismajoitusparakkeihin.

Asian argumentointi on luettavissa mm isännöitsijä Levannon kirjeestä A.Ahlströmin Warkauden talotehtaalle syksyllä 1941. Sodan päätyttyä taistelu työvoimasta tulee olemaan ankaraa ja monilla työmailla on tarjottavana Outokumpua parempia asuntoja.⁵⁴ Tuossa vaiheessahan kysymys oli Suur-Suomesta, jonka uusien alueiden rakentamiseen ennakoitiin tarvittavan huomattavan paljon työvoimaa. Sodanaikainen asuntorakentaminen oli sikäli ristiriitaista, että lounastatavoitteiden täyttämiseksi tarvittu uusi työvoima edellytti voimakasta rakentamista, mutta samanaikaisesti Saksan Suomelta vaatimien kuparintuotantomäärien täyttäminen olisi niissä oloissa johtanut ryöstölouhintaan, joka tuntuvasti olisi lyhentänyt kaivoksen elinikää.

Sodan päätyttyä työvoimansaannin rinnalle nousi työläisten mielialojen hillitseminen ja lojaliteetin kasvattaminen. Heikot asunto-olot olivat voimistuneelle työväelle liian näkyvä kohde. Kaivosyhtiölle oli edullisempaa parantaa asunto-oloja kuin ruokkia yleistä tyytymättömyyttä. Asunnoilla oli työrauhan säilymiseen siis suora että epäsuora vaikutus. Asuntotuotanto myönteisyyteen todennäköisesti vaikuttivat myös kielteiset kokemukset kesä kautena luvatta omiin töihinsä jäävistä pienviljelijäkaivosmiehistä.⁵⁵

Outokumpu Oy:n kaivosyhdyskunnan rakentamista kohtaan muuttuneen asenteen takaa paljastuvat yhtiön toimintaa ohjanneet kustannuslaskennalliset tekijät. Se ei tarkoittanut asioiden huokeinta ratkaisutapaa, uhrasihan kaivosyhtiö huomattavia summia asuntotuotantoon, asuntojen ylläpitoon, ja se omasi tiettyjä yhdyskuntaideologisia tavoitteita, vaan toiminnan perimmäisten syiden nojautumista liiketalouden raadollisiin periaatteisiin. Vuonna 1936 Outokumpu Oy oli perustellut kielteisen asenteensa kaivosyhdyskunnan kasvuun kaivostoiminnan ajallisella rajallisuudella. Kun 1940-luvulla oli kyse kaivostoiminnan vakauden takaavan työvoiman saatavuudesta, ei asutuksen laajenemista hillitsevä periaate paljoa maksanut. Ratkaisevimmaxi tekijäksi osoittautuu siten raha, ei yhdyskunnan laajentuminen

⁵⁴ K.I.Levannon kirje A.Ahlström Oy:n Warkauden talotehtaalle 16.10.1941, Outokumpu Oy:n kirjeenvaihto, ja muistio "Kaivosmiesten vaihtuvuus Outokummussa 1946", EH A 4, Erkki Hakapään kokoelma, OKKA.

⁵⁵ "Kaivosmiesten vaihtuvuus Outokummussa 1946", EH A 4 II, Erkki Hakapään kokoelma, OKKA. Kuisma, s. 213.

ja sen elinikä. Vuorineuvos Mäkinen ilmaisi asian ytimen työmatkakuljetusten toisessa perustelussaan mainittuna vuonna 1936. Hän laski suoraan markkamääräisesti mitä kuljetukset tulevat maksamaan, ja mitä maksaisi asuntojen rakentaminen samansuuruiselle työläisjoukolle.

Jos asiaa tarkastellaan laajemmissa puitteissa rinnastamalla Outokumpu Oy:n asuntotuotanto suomalaisten suuryhtiöiden harjoittamaan asuntopolitiikkaan on löydettävissä vielä yksi lisätaso - palkkakysymys. Työväestön tyytyväisyyteen ja lojaalisuuteen pyrittiin vaikuttamaan pitämällä tehtaan asuntojen vuokrataso alhaisena, sekä tarjoamalla asumiseen liittyviä luontaisuuksia kuten ilmainen sähkö ja polttopuut. Menettelyn eräänä tarkoituksena oli lisätä palkkausjärjestelmän kontrolloitavuutta.⁵⁶

Vaikka Outokumpu Oy:n asuntotoimessa oli yhtymäkohtia muiden suuryhtiöiden harjoittamaan toimintaan, kaivostoiminnan erityisestä luonteesta johtuen tilanne Outokummulla oli pääosin toinen. Yhtiön vähäisen asuntomäärän vuoksi palkkakysymystä olisi 1940-luvulle saakka ollut hankala edes kontrolloida asunnoilla. 1940-luvulla palkkahallintaa enemmän vaikuttivat monet, jo useasti mainitut, yleiset ja paikalliset tekijät. Luonnollisesti edullisilla asunnoilla oli vaikutuksensa palkkatasoon, ja panostustaan asuntoasioiden hoitoon kaivosyhtiö kerkeästi korosti vastatessaan työläisten esittämiin palkankorotuksiin, mutta asuntorakentamisen perusteluna ei palkkahallintaa voi pitää.

4.3. Korsu,Motti ja Paukku - Raivionmäen virkailijoiden asuntoalue ja virkailija-asuntokysymys

Virkailija-asuntoja oli rakennettu kaivostoiminnan ensivuosista alkaen. Virkailijatalot sijaitsivat kaivoslaitosten ympäristössä, siellä täällä olevina hajataloina. Kummun kaivoksen lähellä sijainneelle Raivionmäelle rakennettiin ensimmäiset virkailijatalot Outokummun suureen uudelleenrakentamisohjelman aikana 1920-luvulla. Tuotantolaitosten läheisyydestä huolimatta Raivionmäki oli niistä selkeästi erottuva alue omalla pikku mäellään.

Virkailija-asuntorakentaminen oli vuosien 1926-27 jälkeen pitkään hiljaista. Ennen 1930-luvun loppua rakennettiin vain kolme taloa. Raivionmäelle Harjula ja Kallelan harjanteelle Abessiinia ja Italia. Tämän jälkeen rakentaminen kohdistui yksinomaan Raivionmäelle. Vuosikymmenen lopulla valmistuivat Ylätalo, Alatalo ja Mökki. Raivionmäestä oli muodostunut yhtenäisin virkailija-asuntoalue Outokummulla.

Raivionmäen rakentaminen jatkui sotavuosina. Vuosina 1940-43 valmistui kolme kahden perheen taloa; Korsu,Motti ja Paukku. Siihen myös alueen rakentaminen pysähtyi, vaikka

⁵⁶ Ruonavaara, s.196 ja 197.

W.G.Palmqvistin alueen yleissuunnitelmassa oli varattu tilaa vielä neljälle talolle.⁵⁷ Uudisasuntorakentamista ei Raivionmäellä ole sen jälkeen suoritettu.

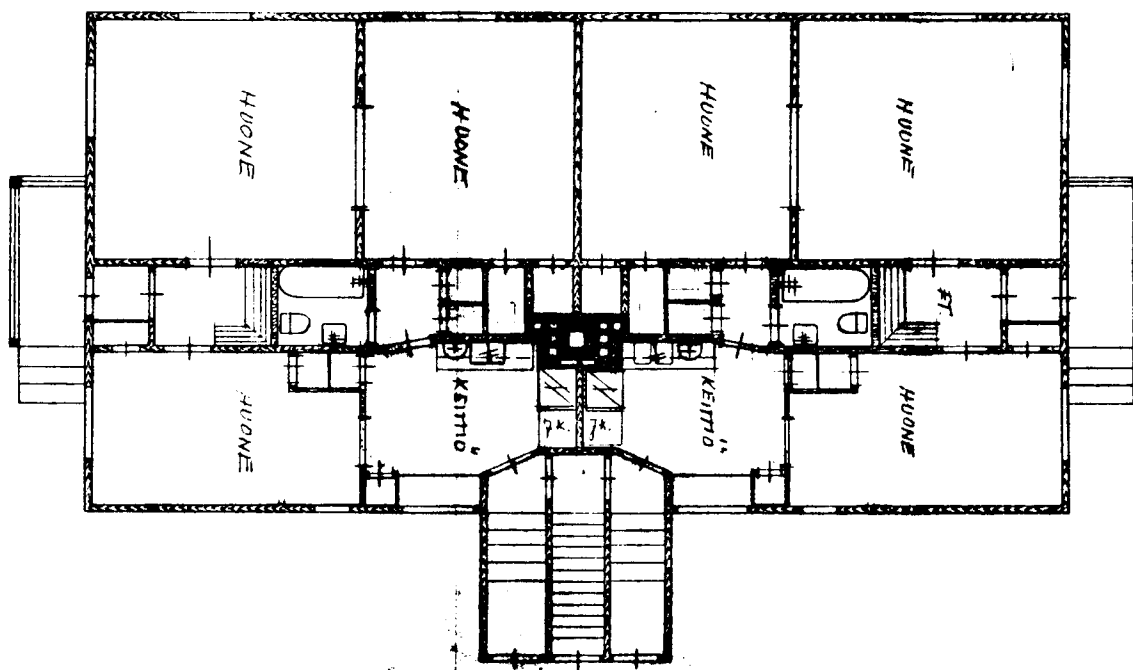

Kartta nro 4. Ote W.G.Palmqvistin laatimasta kartasta Raivionmäen asutukseksi vuodelta 1940. Osa taloista oli jo olemassa olevia taloja, loput suunnitteasteella olevia. Palmqvistin ilmaradan alapuolelle suunnittelemlia taloja ei rakennettu koskaan. Kuvitus OKM.

⁵⁷ Outokumpu Oy:n vuosikertomukset 1940-1948, OKKA ja W.G.Palmqvistin suunnitelma "Raivionmäen asutusta", nro 115 Piir.ark., OKM.

Raivionmäen yhdeksässä talossa oli asunnot 14 perheelle. Neljä taloista - Raivio, Harjula, Ylätalo ja Alatalo - käsittivät vain yhden asunnon. Ne olivat alunperin tarkoitettu johtavien insinöörien, konttoripäällikön ja muiden vastaavien asunnoiksi. Huonemäärältään ja neliöalaltaan koko talon asunnot olivat muita suurempia. Harjulassa oli lämmintä asuinpinta-alaa 170 m², Raiviossa noin 140 m² sekä Ylä- ja Alatalossa 276 m². Huoneluvultaan asunnot olivat saman suuruisia. Kaikissa oli kuusi huonetta, keittiö ja palvelijanhuone. Raiviota lukuunottamatta asunnoissa oli myös kylpyhuone.⁵⁸

Kahden perheen talojen asunnot olivat johtavan kerroksen asuntoja pienempiä. Avarimmat tilat olivat Mökissä - viisi huonetta, keittiö ja palvelijanhuone, yhteensä 134 m². Taloista pienin oli Motti, jonka kolmen huoneen ja keittiön asunnot olivat 75 m² suuruisia.⁵⁹ Asumisen sosiaalisesti jaotettelevaa luonnetta kuvastaa virkailija-asuntojen ja työläisasuntojen välinen hintaero. Kun Motin ja Korsun kirjanpidolliset arvot valmistuessaan tekivät vuoden 1995 rahassa 471 000 ja 516 000 mk,⁶⁰ samanaikaisesti rakennettujen työläisasuntojen hinta liikkui 100 000 mk molemmin puolin.

Piiros nro 3. Vuonna 1960 tehty pohjapiirros kahden perheen virkailija-asunnosta Motti, joka valmistui vuonna 1941. Se kuten sotavuosina rakennetut Korsu ja Paukkukin saivat sota-aiheiset nimet. Piirros OKM.

⁵⁸ "Virk. ja työl.asunnot alkuperäisinä" nro 1122, Raivionmäen talojen piirustukset; Raivio nro 145, Lepistö nro 148, Harjula nro 249, Piir.ark., OKM.

⁵⁹ "Virk. ja työl.asunnot alkuperäisinä" nro 1122 Piir.ark., OKM.

⁶⁰ Outokumpu Oy:n vuosikertomukset 1940-1941, OKKA.

Raivionmäki, joka käsitti yhdeksän asuintaloa ja niiden sisältämät 14 virkailijakunnan asuntoa, oli ainut yhtenäinen ja suljettu ylemmän statuksen asuntoalue Outokummun kaivoksella. Virkailijakuntaa, myös terävintä johtoa, asui muuallakin hajallaan sijaitsevilla yksinäistaloilla. Kaivostoiminnan ensimmäisinä vuosina Kummun kaivoksen ympärille rakennetuissa taloista ylempää luokkaa edustivat Tuulensuu, Kumpula ja uuden sairaalan jälkeen asunnoksi muutettu entinen sairastuparakennus Kalmisto. Ensimmäisen konttorin, Ponkalan, status oli hieman alemmaa tasoa. Kauempana sijainneista virkailija-asunnoista Kallela ja tohtorin asunto Koivikko olivat tasokkaimmat. Abessiinia ja Italia olivat kahden perheen virkailijataloja, joiden asuntojen suuruus oli noin 100 m².

Vanhaan virkailija-asuntokantaan kuuluivat työnjohtajataloiksi luokitellut Kyykeri 1, Kyykeri 2, Karjala, Kauppala ja Ylä-Kaasilan maatilalle 1930-luvun lopulla valmistunut työnjohtajatalo. Taloja ei kuitenkaan käytetty pelkästään työnjohtajien asuntoina, sillä tapana oli, että niissä asui myös heitä virkahierarkiassa hieman korkeammalla olevia henkilöitä. Virkailijakunnan kuuluvien poikamiesten käytössä oli vanha konttori. Lyhyissä työsuhteissa olevia virkailijoita asui Hollolassa.

Vuosina 1915-1919 rakennettu Kallela edusti vanhempaa virkailija-asuntokantaa. Kallelan nuorempi osa on harvinaisuus suomalaisessa rakennusperinteessä, sillä se on rakennettu norjalaisille tutulla pystyhirsitekniikalla. Kuva Olavi Leskinen 1964. OKKA.

Kuten edellä on esitetty Raivionmäen asuntokapasiteetti oli 14 asuntoa. Vaikka alue oli laajin virkailija-asuntoalue niin asuntomäärän kokonaisvertailussa se jäi vähemmistöön. Muualla olevia virkailijoiden ja työnjohtajien perheasuntoja oli 19, johon on vielä lisättävä isännöitsijän palatsi ja poikamiesasunnot.

Virkailija-asuntojen tasoon liittyi viihtyvyys. Sosiaalisen luokituksen ohella sillä oli merki-

kitystä työpaikan houkuttelevuuden lisääjänä, valtaosa virkailijoista kun saapui palveluvarustukseltaan syrjäistä Outokumpua tasokkaammista keskuksista. Virkailijatalot olivat arkki kitehtien yksilöllisesti suunniteltuja, vanhimpia asuntoja lukuunottamatta niissä oli kylpyhuoneet, juokseva vesi, wc ja viemäri. Sähkö oli 1940-luvulla jo vakiovarustus ja sähköiset kodinkoneet - liedet ja jääkaapit - alkoivat myös yleistyä. Virkailijakunta ei maksanut asunnoistaan vuokraa. Asunto oli heille osa palkkaa, johon luontaisetuina sisältyivät myös sähköt, vedet, pilkotut puut ja yhtiön maatilalta toimitetut maitolähettykset.⁶¹

Virkailijakuntaan kuuluvia henkilöitä asui myös muualla kuin virkailija- ja työnjohtajasunnoissa. Virkailijakohtaisesti se oli yleensä tilapäistä, mutta asuntopulasta johtuen virkailijakunnan osittainen asuminen työväelle tarkoitetuissa asunnoissa oli jatkuvaa. Paremman asunnon tavoittelu oli alemman tason virkailijoilla yleistä, virkailija-asunnon vapautuessa tulijoista ei ollut puutetta.

Monet nuoret kaivosinsinöörit, geologit ja vastaavat tulivat yhtiön palvelukseen poikamiehinä, jolloin heidät majoitettiin mm vanhaan konttorirakennukseen tehtyihin pienasuntoihin. Kun he avioituivat, tuli kiire löytää heille nopeasti suurempi ja tasokkaampi perheasunto - esimerkiksi vuonna 1939-40 rakennetun Mökin rakentamisen taustalla oli kuuden virkailijamiehen avioituminen.⁶²

Kuten taulukko nro 1:stä sivulla 7 ilmenee virkailijakunnan koko oli vuonna 1945 117 ja vuonna 1948 118 henkilöä. Vaikka virkailijoista osa oli virkailijamiesten rouvia ja osa asui omassa talossaan jää virkailija-asuntojen ja virkailijamäärän välinen ero varsin leveäksi. Muualla kuin Outokummussa asuvien luku, esimerkiksi vuonna 1945 kuusi henkilöä⁶³, ei myöskään muuta tilannetta. Virkailijoiden asunnoista oli Outokummulla iso pula. Asiantilaa taustana oli toiminnan laajentumisen, monipuolistumisen ja teknistymisen seurauksena kasvanut virkailijakunta.

Virkailija-asuntopulassa ei siis kysymys ollut asuntopulasta vaan sopimattoman matalasta asuntotasosta. Virkailijoiden asuminen työväen kanssa samansuuruisissa asunnoissa ei sopinut vallalla olleeseen käsitykseen henkilöstöryhmien erottumisesta myös asunnon tason suhteen. Toisaalta Outokumpu Oy käytti tilannetta hyväkseen ajaessaan työväestölle epämiellyttäviä asioita eteenpäin tai erimielisyyksiä ratkottaessa.⁶⁴ Vetoamalla kaivosyhtiön suuriin panostuksiin työväestön asuntorakentamisessa ja osoittamalla osan virkailijoista asuvan samantasoisissa asunnoissa työläisten kanssa Outokumpu Oy pystyi muuttamaan asetelmaa piirun itselleen edullisemmaksi.

⁶¹ "Virk. ja työl.asunnot alkuperäisinä", nro 1122 ja "Italia ja Abessiinia", nro 621, Piir.ark., OKM. Isännöitsijä V.H.Miettinen 17.10.1945: "Sosiaalinen huoltotoiminta Outokumpu Oy:ssä ja erityisesti Outokummun kaivoksella", OK A 15, EH:n kokoelma, OKKA. Mirja Kovalaisen haastattelu. Arvi Martikaisen haastattelu. Kivivasara Katri, s.36.

⁶² Eero Mäkinen kirje Outokumpu Oy:n johtokunnalle 9.5.1939, vihko "Kirjeenvaihtoa 1926-1939", mappi "Kirjeenvaihtoa", EM:n kokoelma, OKKA.

⁶³ "Outokumpu Oy:n henkilöstön asuinpaikat 1.11.1945", nro 350 Piir.ark., OKM.

⁶⁴ "Outokummun kaivoksen rakennustoiminnasta", Isännöitsijä V.H.Miettisen puhe kaivosyhtiön rakennusosaston harjannostajaissa 14.4.1947, Outokummun Sanomat 2/1947.

Asutuspulan ilmeneminen asuntotason heikkoutena näkyi myös virkailija-asuntojen rakentamisvolyymissa. Vuosien 1940-1948 aikana rakennettiin vain kuusi uutta asuntoa. Varojen uhraaminen virkailija-asuntoihin aikana, jolloin työvoimansaannin turvaamiseksi voimavarat oli suunnattava työväenasuntojen rakentamiseen, ei ollut järkevää, koska virkailijoille voitiin osoittaa edes välttävä asunto. Ei ole sattumaa, että virkailija-asuntojen kapasitettia alettiin nostaa välittömästi suuren työväenasuntojen rakentamiskauden päätyttyä.

Omassa miljöössään Sänkivaaralla asui kaivoksen isännöitsijä. Vuorineuvos Mäkinen toimi toimitusjohtajan ohella Outokummun kaivoksen isännöitsijänä vuoteen 1940. Outokummulla Mäkisen perhe asui vuoteen 1946, vaikka Outokumpu Oy:n pääkonttori oli jo vuosia aiemmin siirretty Helsinkiin. Mäkisen jälkeen Outokummun kaivoksen isännöitsijäksi nimitettiin Mäkisen luottomies, kaivoksen pitkäaikainen yli-insinööri K.I.Levanto. Hänen toimikauttaan olivat sodan vuodet 1940-1944. Vuonna 1944 Levanto siirrettiin Porin metallitehtaan isännöitsijäksi. Levantoa isännöitsijänä seurasi Outokummun kaivoksen konttoripäällikkö V.H.Miettinen. Äkillisen kuoleman johdosta hänen kautensa jäi viiteen vuoteen, ja vuonna 1949 Outokummulla siirryttiin Erkki Hakapään pitkään valtakauteen.

4.4. Työnjohtajat - virkailijoita vai työväkeä ?

Virkailijakunnan alarajauksen määrittäminen on tulkinnallista. Jos käyttäisimme kriteereinä myöhempiä luokituksia, joissa virkailijakunta jaettiin johtavassa asemassa oleviin, virkailijoihin ja teknisiin toimihenkilöihin, olisi tehtävä mutkaton. Tämä rajausta pitäisi sisällään myös työnjohtajat. Koska Outokumpu Oy luki työnjohtajat vielä 1940-luvulla omaksi ryhmäkseen käsitellään heitä myös tässä tutkimuksessa sellaisena.

Työnjohtajien määrän kehitystä on kuvattu sivun 7 taulukko nro 1:ssä, josta paljastuu työnjohtajien määrän kaksinkertaistuneen 1940-luvun aikana. Vuosikymmenen lopulla heidän vahvuutensa oli 69 henkilöä. Ne harvat kaivosyhtiön työnjohtaja-asunnoksi luokittelemat asunnot eivät juuri olleet heidän käytössään, vaan työnjohtajat asuivat työväenasunnoissa tai omissa taloissaan Outokummulla ja sen ympäristössä.

Muutamat työväenasunnot olivat ajan ja käytännön mukana muotoutuneet työnjohtajien asuttamiksi. Tällaisia olivat kaivosyhtiön työläisiltään ostamat omakotirakennukset sekä vanhimmista useamman perheen taloista mm Hovila ja Imatra. Työnjohtajia asui myös 1930-luvulla Kyykeriin valmistuneissa kahden perheen hirsisissä pientaloissa ja yhden perheen tehdastaloissa.⁶⁵

⁶⁵ Erkki Hakapään ja Paavo Turtolan muistio Outokummun kaivoksen asunto-oloista 7.7.1956, sekä muistio 20.6.1943 "Kaivosmiesten haluttomuus poraustyöhön", vihko "Asuntoasiat", Toimitusjohtajan huonearkisto, OKKA.

Monilla työnjohtajilla oli työmiestaustainen menneisyys. Se vaikutti heidän asuntovaatimuksiinsa, sillä rivimiehestä nostettu työnjohtaja säilytti, tai niin ainakin haluttiin uskoa, entiset käsityksensä asumisen laadusta ja tasosta. Outokumpu Oy:n näkemysten mukaan heidän vaatimustasonsa oli selkeästi alhaisempi kuin koulutettujen työnjohtajien.⁶⁶ Kaivos-yhtiö hyödynsi asennetta tarjoamalla työläisasunnoiksi luokiteltuja asuntoja ja pidättymällä varsinaisten työnjohtajatalojen rakentamisesta. Työnjohtajien asuntotilanteesta muotoutui ajan myötä hankala. Asuntoja oli muttei hierarkisesti eriyttävän asuntonäkemyistä vastaavia.

4.5. Omakoti- ja liikerakentaminen

Outokumpu Oy kohdisti 1940-luvulla asuntotuotantonsa rakennussuunnitelman ulkopuolille maille. Rakennussuunnitelma-alueella rakensivat yksityiset asuntorakentajat sekä kauppa- ja palveluliikkeet. Vuonna 1937 laadittu rakennussuunnitelma käsitti Kyykerin, Outolammintien ja Hovilan alueet. Imatrankadulta (vastaa nykyisen Polvijärventien alkua) pohjoiseen olevia Hovilan osia lukuunottamatta kaavoitettu alue oli 1940-luvulle tultaessa jo rakennettu täyteen. Rakennussuunnitelma-alueen maat omisti Outokumpu Oy ja osassa Hovilaa Hackman & Co. Rakentaminen tapahtui vuokratonteille. Talon valmistuttua Outokumpu Oy oli halukas myymään tontin.

Kaivoksella työskentelevät rakensivat omakotirakennuksia myös mainitun alueen ulkopuolelle, mm. Kalattomalle. Tässä yhteydessä tarkastellaan kuitenkin vain rakennussuunnitelma-alueella tapahtunutta rakennustoimintaa. Rajausta perustuu kahteen tekijään: ensiksi rakennuskaavalliset määräykset olivat voimassa vain rakennussuunnitelma-alueella, so. pyrki-
mys yhtenäiseen ja säännönmukaiseen yhdyskuntakuvaan, ja toisekseen, rakennuslupakäytännön vuoksi yhtenäistä tiedostoa rakennussuunnitelma-alueen ulkopuolisilta alueilta ei ole.

Vuonna 1948 tilanne muuttui kun osa rakennussuunnitelman mukaisista määräyksistä ulotettiin koskemaan myös suunnitelmaa ympäröivää aluetta. Laajennettu alue oli pinta-alaltaan huomattavasti aiempaa aluetta suurempi, kuten kartta nro 5:stä havaitsemme. Rakennuslupakäytännön piiriin tuli nyt alueita, joille kaivoksen vaikutuksesta oli syntynyt tai oli syntymässä asutustihentymiä. Tällaisia olivat mm. Kalaton, Pekkalankatu, Partala, Suusärki, Joutenlampi, Louhela ja Sysmäjärvi. Myös Outokumpu Oy:n työläis- ja virkailija-asuntoalueet sisältyivät laajennukseen.⁶⁷

⁶⁶ K.I. Levannon kirje Outokumpu Oy:n asuntoalueiden suunnittelukilpailuun osallistuneille 8.10.1942, Outokumpu Oy:n kirjeenvaihto, OKKA.

⁶⁷ Lääninhallituksen päätös rakennussuunnitelmantakaisten määrääysten vahvistamiseksi 27.5.1948, sekä Outokummun rakennuskaava, erillistyö maanmittausinsinööri V. Tervola 1959-1961, Lääninhallituksen vahvistamat rakennuskaavat ja suunnitelmat 1938-1947 Ia1:1. Outokummun kaupunginarkisto, osa I (OuKa).

Outokumpu Oy:n suosima omakotirakennustoiminta oli 1930-luvun viimeisinä vuosina hyvin vilkasta. Paikallisista erityisoloista huolimatta rakentaminen pysähtyi sota-aikana. Kun vuosina 1938-39 rakennuslupia oli myönnetty 28 asuin- ja liikerakennukselle, supistui seuraavien viiden vuoden yhteinen lupamäärä kahteen.⁶⁸ Rakennushalukkuuden lopahtamiseen vaikuttivat sodan tuoma epävarmuus, miesten rintamapalvelus, rakennustarvikepula ja suurimman rakennusinnon purkautuminen 1930-luvun jälkimmäisellä puoliskolla. Luonnollisesti Outokumpu Oy:n parantuneella asunnontarjonnalla oli vaikutuksensa. Ennätysmäinen kaivostuotanto ei sodan aikana heijastunut toimeliaisuutena omakotirakentamisessa, vaikka Outokumpu Oy yritti rohkaista omakotirakennustoimintaa mm painottamalla kiinteän omaisuuden hyvää rahanarvon säilyttämiskykyä epävarmana aikana.⁶⁹

Omakotirakentaminen käynnistyi sodan jälkeen laimeana. Vuonna 1945 myönnettiin kuusi ja vuonna 1946 seitsemän asuin- sekä yhdistetyn asuin- ja liikerakennuksen rakennuslupaa. Vasta 1947 toiminta vireytyi - lupia myönnettiin 20, ja seuraavana vuonna jo 38 talolle.⁷⁰ Laajentuneen rakennusmääräysalueen laajentumisen vuoksi vuoden 1948 luvut eivät kuitenkaan ole vertailukelpoiset. Huomioimalla pelkästään rakennussuunnitelma-alue, asuinrakennusten lupamäärä tipahtaa 14 kappaleeseen. Myönnettyjen lupien määrä ei välttämättä ollut ekvivalentti valmistuneiden talojen kanssa, koska esimerkiksi rakennustarvikkeiden heikko saatavuus saattoi estää rakentamisen. Siitä ja muutetuista rakennuspiirustuksista johtuen 5-10 rakennuslupaa tuli tavallaan myönnetyiksi kahteen kertaan.

Muuhun maahan verrattuna oli omakotirakentaminen Outokummussa verkkaista vuosina 1945-48. Aiemmin kerrottujen syiden lisäksi siihen vaikuttivat paikkakunnan elinkeinopohja ja suunnitelma-alueen ympäristössä vuonna 1947 voimassa ollut rakennuskielto. Rakennuskiellon ja rakennusainepulan hellittäessä omakotirakentaminen vilkastui ollen 1950-luvun alkupuolella hyvin voimakasta.

Alueellisesti rakentaminen kohdistui Hovilaan Imatrankadun (nyk.Polvijärventie) ja Sänkinotkonkadun (Pohjoisahonkadun) väliselle alueelle. Rakennussuunnitelman takaisten määräysten voimaantultua rakentaminen painottui Partalan, Suusärjen ja Louhelan asutusalueille sekä Outokumpu Oy:n syksyllä 1944 ostamalle Pekkalan kadun omakotialueelle.⁷¹ 1940-luvun lopussa vuoden 1937 rakennussuunnitelma-alue oli rakennettu jo lähes täyteen.

Omakotirakentajien henkilötiedot ovat rakennuslupapäätöksiin kirjattu hyvin vajaavaisesti. Satunnaisuuden vuoksi rakentajien ammattitaidusta voi esittää lähinnä vain olettamuksia. Rakentajista huomattava osa oli Outokumpu Oy:n palveluksessa, mutta muiden rakentajien osuus lienee ollut korkeampi kuin heidän väestöosuutensa. Rakentajat, joista on ammattitiedot, olivat itsenäisiä ammatinharjoittajia, kaivosyhtiön mestareita, työnjohtajia ja ammattimiehiä.⁷²

⁶⁸ Rakennuslupapäätökset 1938-1945, rakennustarkastajan arkisto, OuKa, osa II.

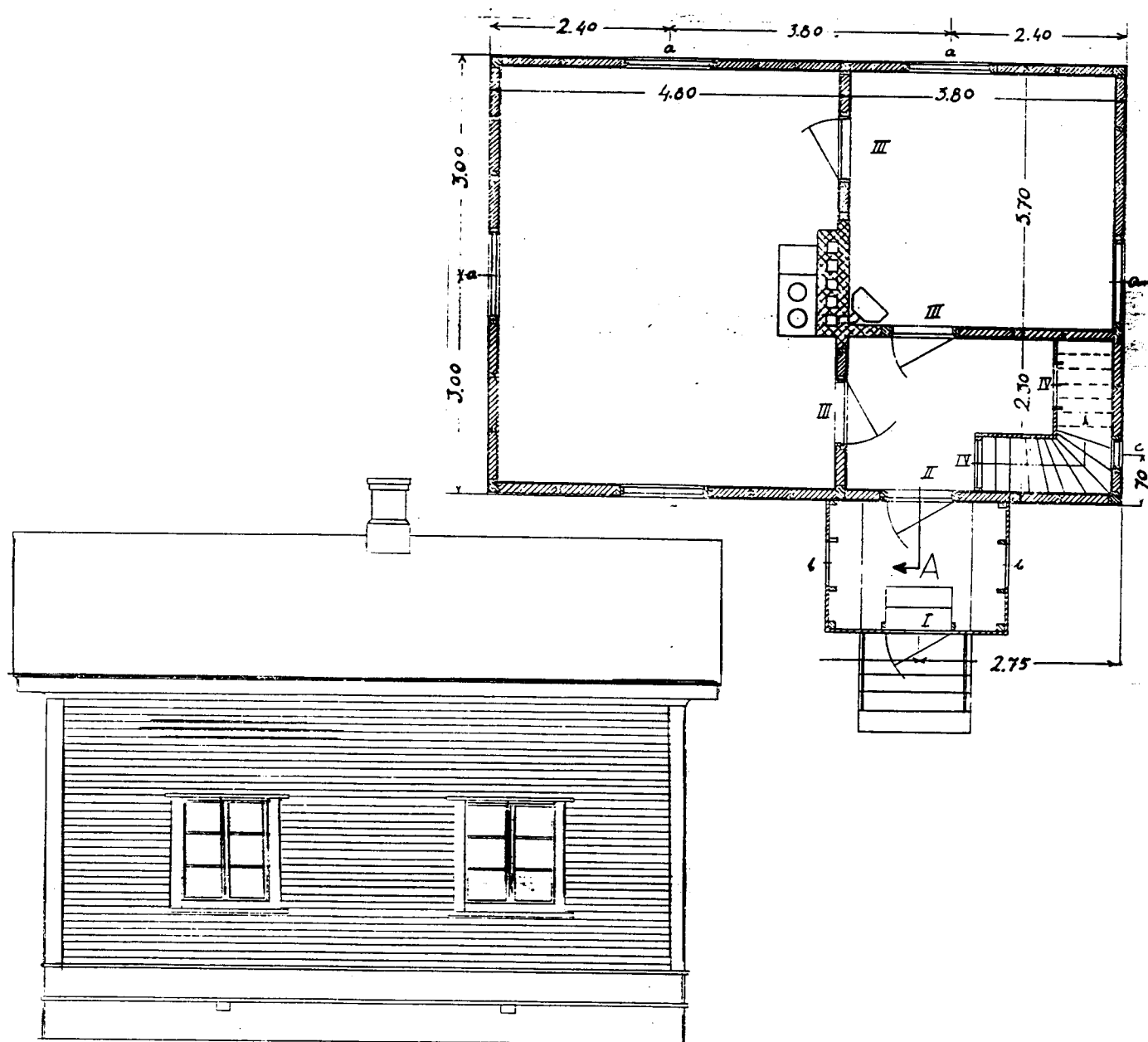
⁶⁹ Muunmuassa "Omakotitalot Outokummussa", Outokummun Sanomat 2/1941 ja "Sosiaalisesta huollosta tehdas-seuduilla", Outokummun Sanomat 2/1942.

⁷⁰ Rakennuslupapäätökset 1938-1949, rakennustarkastajan arkisto, OuKa, osa II, sekä rakennusluvut 1938- (erillishakemisto), OuKa.

⁷¹ Rakennuslupapäätökset 1938-1949, rakennustarkastajan arkisto, OuKa, osa II.

⁷² Rakennuslupapäätökset 1938-1949, rakennustarkastajan arkisto, OuKa, osa II.

Ennen toista maailmansotaa suosittu pienasunnon malli Outokummussa oli kaivosyhtiön rakennusosaston johtajan Rikhard Mansikan arkkitehti W.G.Palmqvistin suunnitelmasta muokkaama tupakeittiön ja huoneen talo K 8b. Sen mukaan rakennettiin suurin osa Outolammintien ja Hovilan vanhimman osan taloista. 1940-luvulla yhdenmukaisuus mureni. Talot rakennettiin useiden eri piirustusten mukaan, joista mikään ei noussut ylitse muiden. Asutusalueilla, joilla rakentaminen tapahtui asutusvaliokunnan tyyppipiirustusten mukaan, rakentaminen oli yhdenmukaista. Piirustusten eriytymiseen vaikutti yhdistettyjen asuin- ja liiketalojen rakentaminen sekä itsenäisten ammatinharjoittajien osuuden kasvu.

Piirros nro 4. K 8 b -tyyppi oli Outokummun kaivoksella 1930-luvun lopulla lähes yksinomainen omakotirakennuksen malli. Asuinpinta-alaa talossa oli noin 50 m². Lisäksi yläkertaan oli mahdollista tehdä lisähuone. Taloja on Outokummussa vielä pystyssä Outolammintien ja Hovilankadun ympäristössä. Piirros Outokummun kaupunginarkisto.

Piirustusten kirjosta huolimatta asuintalot eivät suuresti poikenneet toisistaan. Talojen erilaistumisen kanssa yhtäjalkaa kävi piirtäjäkunnan monipuolistuminen. Rakennuksia ei enää suunnitellut yksi tai kaksi kaivosyhtiön rakennusmestaria vaan heidän rinnalleen nousi muita, myös vieraspaikkakuntalaisia piirtäjiä.⁷³

Rakennustoiminta ei käsittänyt ainoastaan asuntorakentamista vaan myös liike- ja julkisten rakennusten rakentamisen. Tarkasteltavana aikana liike- ja kaupparakentamisen suhteellinen osuus oli korkea. Rakennuksia ei kuitenkaan käytetty yksinomaan liiketarkoituksessa, vaan kyse oli yhdistetyistä asuin- ja liiketaloista. Tavallista oli, että pienliikkeenharjoittaja tai käsityöläisammattilainen asui ja työskenteli samassa talossa. Monessa talossa harjoitettiin myös ammattimaista vuokralaisten pitoa. Siksi yhdistetyissä asuin- ja liiketaloissa saattoi olla asuinhuoneita enemmän kuin mitä perhe tarvitsi. Tällaisten talojen rakentaminen oli alkanut jo 1930-luvun lopulla Hovilan- ja Kummunkadulle sekä niistä erkaneville sivukaudoille. Vuosina 1940-48 alueelle valmistui 13 yhdistettyä asuin- ja liikerakennusta, jonka lisäksi rakennettiin muutama liike- ja myymälärakennus.⁷⁴

Ensimmäiset kaupat ko alueelle olivat syntyneet jo 1910-luvulla. Vuoden 1937 rakennussuunnitelmassa Hovilankatu-Kummunkatu -kaistan liiketaloudellinen luonne vahvistettiin. Vuosina 1940-48 tapahtunut rakentaminen laajensi ja monipuolisti kauppa- ja palvelutoimintoja sekä samalla tukevoitti alueen erityisfunktiota.

Imatran työläiskasarmi edusti Hovilan alueen vanhinta rakennuskantaa. Rakennuksen synty sijoittui norjalaisten kaudelle 1917-1920, mutta lopullisesti talo valmistui vasta vuonna 1926. Talossa oli jo valmistuessaan keskuslämmitys. Ensimmäiset asukkaat olivat Kummun tuotantolaitosten imatralaisia rakentajia, mutta myöhemmin talossa asui kaivosyhtiön työnjohtajia ja työläisiä. Rakennus purettiin noin vuonna 1970 Kestovaatteen tehtaan paikalta. Kuva Olavi Leskinen 1964. OKKA.

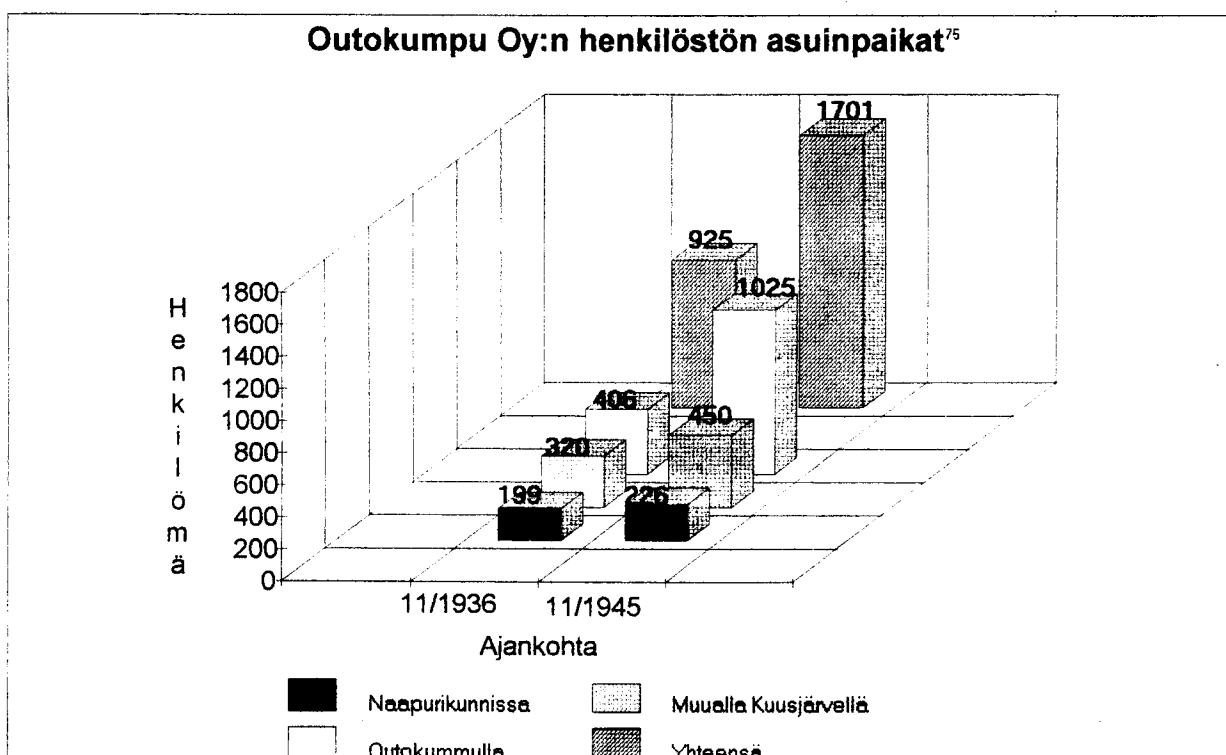
⁷³ Rakennuslupapäätökset 1938-1949, rakennustarkastajan arkisto. OuKa. osa II.

⁷⁴ Rakennuslupapäätökset 1938-1949, rakennustarkastajan arkisto. OuKa. osa II. Vuokralaisen pidosta kertoo mm Toimi Lukkarinen kirjassaa "Kivinen Leipa".

4.6. Asuma-alueiden hierarkisoituminen vahvistuu, Outokummun taajama laajenee pitäjänkeskukseksi

Kaivostoimintaa aloitettaessa rakennetut asuinrakennukset säilyttivät pitkään valta-asemansa Outokummun kaivoksen asuntokannassa. Tuotantolaitoksia 1920-luvun lopulla uusittaessa panostukset asuntorakentamiseen olivat pieniä, mutta vuosikymmen myöhemmin asuntotuotantoon suunnattiin merkittäviä satsauksia. Kaivosyhtiön vuosien 1940-1948 asuntorakentaminen muutti sitten Outokummun kaivosyhdyskunnan ilmettä perusteellisesti. Asiaa on jo valotettu asuntotuotannon ja asuntokannan kautta. Ottamalla vertaailukohteeksi Outokumpu Oy:n työläisten asuinpaikat kuvastuu yhdyskunnan kasvu seuraavilta.

Kuvio nro . Outokumpu Oy:n henkilöstön asuinpaikat vuosina 1936 ja 1945.

Vajaassa vuosikymmenessä Outokumpu Oy:n Outokummun kaivoksen henkilömäärä lähes kaksinkertaistui. Outokummulla asuvien määrä kasvoi samanaikaisesti yli 600 hengellä ol-

75. K.I.Levannon ja V.H.Miettisen kirje yhtiön työläisten asunto-oloista 3.12.1936 liitteineen Outokumpu Oy:n johtokunnalle, mappi "Kirjeenvaihtoa", EM:n kokoelma, OKKA, ja "Outokumpu Oy:n henkilöstön asuinpaikat 1.11.1945" nro 350 Piir.ark., OKM. Kaivosyhtiön suuri työläisasuntojen rakentamiskausi alkoi vuonna 1935 ja päättyi 1948. Vuodet 1936 ja 1945 ovat ko vuosia lähimmät vuodet, joilta tiedot henkilökunnan asuinpaikoista on saatavilla. Ko ko rakennusvaiheen huomioiden työläisten keskittyminen Outokummun kaivostaajamaan on ollut jonkin verran kuvattua voimakkaampaa.

len vuonna 1945 1025. Kun ensimmäisen vertailuvuonna yhtiön palveluksessa olleista asui Outokummulla 43,9 %, oli heidän osuutensa yhdeksää vuotta myöhemmin 60,3 %. Myös muualla Kuusjärvellä tai naapurikunnissa asuvien määrä oli kasvanut, mutta valtaosa kasvusta oli kanavoitunut Outokumpuun. Kehityksestä voisi päätellä, että Outokumpu Oy:n yritykset pidätellä työväki ympäristön maaseudulla olivat epäonnistuneet. Osittain näin oli tapahtunut, mutta kuten aiemmin on kerrottu vaikutti kehitykseen ratkaisevasti kaivosyhtiön sotavuosina muuttunut kanta; esteitä Outokummun rakentumiselle ei enää asetettu.

Jos huomioimme myös kaivosmiesten perheenjäsenet nousi Outokummun kaivostaajaman väkiluku vuonna 1948 noin 4 000 henkeen.⁷⁶ Kaikki työikäiset eivät olleet Outokumpu Oy:n palkkalistoilla, mutta toisten työntajien - kunnan, valtion, kauppojen, verstaiden ja muiden ykstyisten - asema kaivosyhtiöön verrattuna oli heiveröinen, ja sen tuotantotoiminnan henkilöllisiä resursseja palveleva.

Ensimmäiset merkit asuinalueiden ja niiden sosiaalisen luonteen muotoutumisesta ovat nähtävissä 1910-luvulla. Yhtenäisten asuinalueiden syntyminen lykkääntyi kuitenkin 1930-luvulle. Kyykeristä kasvoi työväestön asuma-alue, jossa asui työläisiä ja heistä rekrytoituja työnjohtajia. Outolammintie ja Hovila olivat työväestön omakotialueita, Raivionmäki yhtiön ylempien virkailijoiden yhteisö.

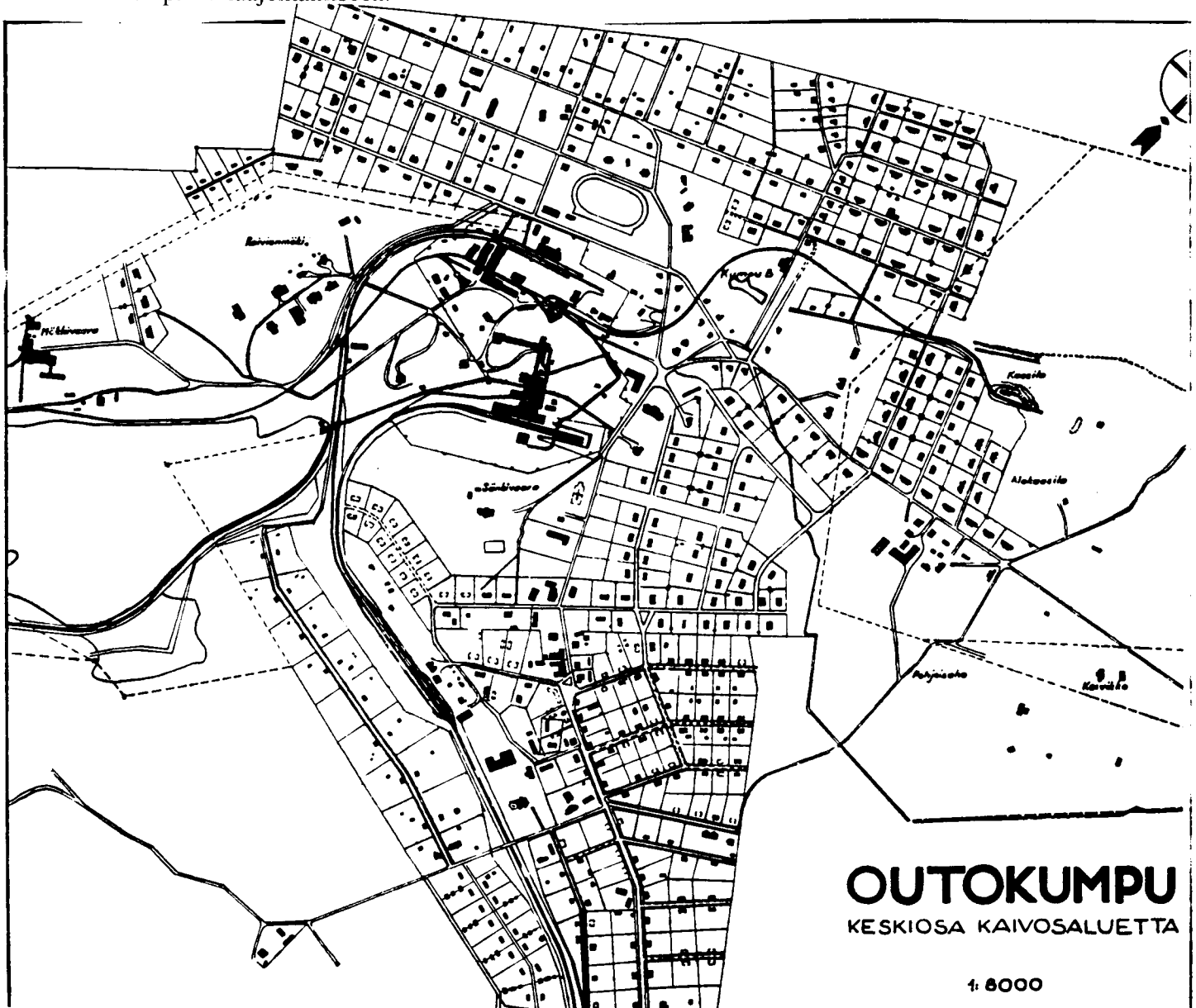

Mustikkakorven tehdasvalmisteisia taloja talvisessa asussaan. Kuva Foto Roos. OKKA.

Sotien aikana ja sitä seuranneina vuosina asuinalueiden määrä kasvoi ja niiden sosiaaliset piirteet syvenivät. Vanhojen alueiden lisäksi työläiset kansoittivat Mustikkakorven, Räsälänmäen, Joensuuntien alueen, Apteekinkadun, Notkokadun ja Mökkikujan uusia asuinalueita.

⁷⁶ "Outokummun kaivoksen sosiaalisen työn muodot 1948", Sosiaalisia oloja koskevat tilastot, tiedustelut, kyselyt XXVIII, PT -kokoelma, OKKA. Selonteon mukaan kaivosyhtiön asunnoissa ja rakennussuunnitelma-alueen omakotiraekennuksissa asui noin 3 400-3 500 ihmistä. Lisäksi alueella asui jonkin verran muita kuin Outokumpu Oy:n palveluksessa olevia. Taajaväkiseen asutukseen on luettu myös ympäröiviä asutustihentymiä kuten Kalaton ja Partalanmäki.

eita. Yhteensä näillä alueilla oli 450 työläisasuntoa. Raivionmäen rooli virkailijoiden asuinalueena vahvistui. Kaivosyhtiöstä ja kaavoituksesta riippumatonta asutustihentymää oli syntynyt Kalattomalle 1920-luvulta alkaen ja 1930-luvulla säännöstelemätön asuntorakentaminen kaivostaajaman liepeillä voimistui. Toisen maailmansodan jälkeisinä vuosina työläisten vapaa rakentaminen nähtiin epäterveenä ja jopa vaarallisena ilmiönä, joka oli saatettava valvonnan alaiseksi. Rakennustarkastaja Honkasen keväällä 1946 lääninhallitukselle jättämä aloite johti ympäröivien alueiden asettamiseen rakennuskieltoon ja rakennusmääräysten piirin laajentamiseen.⁷⁷

Kartta nro 6. Outokummun rakennussuunnitelma-alue ja Outokumpu OY:n tuotanto- ja asuinalueet vuonna 1950. Näiden alueiden rakentamisessa oli edes jossain määrin pyritty tavoittelemaan kaavoituksellisia päämääriä. Alueiden ulkopuolella tapahtunut rakennustoiminta oli vuoteen 1947 asti täysin vapaa säädöksistä, eikä sitä vuoden 1948 määräysetkään kaavoituksellisesti ohjanneet. Kartta Outokummun Sanomat nro 1 1950.

⁷⁷ Kuopion lääninhallituksen päätös 10.4.1947 ja lääninhallituksen päätös rakennussuunnitelman takaisten määräysten asettamisesta 3.2.1948, Rakennuskaavakartat 1938-1947 I a 1:1, OuKa, osa I.

Outokummun taajaman asumis- ja rakennusoloihin vaikuttivat sekä paikallinen että valtakunnallinen kehitys. Yhden yhtiön paikkakunnalle ominaisesti yhtiö hallitsi myös asuntotuotantoa. Kaivosyhteisöissä, joiden päällä leijui toiminnan olemukseen kuuluva väliaikaisuuden henki, yhtiön rooli oli sitäkin korostuneempi. Roolin vahvuus oli sidoksissa myös yleiseen asuntopolitiikkaan. Kun yleinen asuntopolitiikka 1930- ja 1940 -luvuilla oli heikkoa ja lyhytjännitteistä, oli tehdasyhteisöissä yhtiöiden pitkälti huolehdittava oman väkensä asumismahdollisuuksista. Likimääräisesti laskien asuntojen jakaantuminen eri omistajaryhmiin ja kaavoitusryhmiin näytti vuona 1948 seuraavalta.⁷⁸

Outokumpu Oy:n asunnot 650- 660

Rakennussuunnitelma-alueen omakotirakennukset..... 80- 85

Kaava-alueen välittömässä läheisyydessä sijaitsevat
työväestön vapaasti rakentamat talot ja mökit..... ~ 70- 100

Outokumpu Oy:n osuus asuntotoimintojen ylläpidossa oli hallitseva. Suomalaista 1940-luvun asuntotoimintaa leimasi omatoimisuus ja omakotirakentaminen. Kuten on ilmennyt Outokummulla tilanne oli toinen. Vasta 1950-luvulla mainitut piirteet voimistuivat, mutta kodinomistusyhdyskuntana Outokumpua voi alkaa pitää vasta 1970- ja 1980-lukujen vaihteesta lähtien. (Outokummun ominaispiirteitä syrjäisten yhden tehtaan yhdyskuntien kehitykseen voi verrata mm Rannikko & Kortelaisen 1992 ja Lucasin 1971 tutkimusten avulla.)

Kauppa- ja liikepalveluiden paranemisen ohella Outokummusta kehittyi 1940-luvulla Kuusjärven pitäjän hallinnollinen ja opillinen keskus. Kunnanhallinto siirtyi Kuusjärveltä Outokumpuun vuonna 1942.⁷⁹ Se sijoitettiin uuden ison kivikoulun valmistuttua opetuskäytöstä poistettuun vanhaan kansakoulurakennukseen. Uusi koulutalokaan ei lopettanut opetustoimen tilanpuutetta. Outokummun ja Kalattoman koulujen rinnalle ryhdyttiin suunnittelemaan kolmatta kansakoulua Kyykeriin. Edelle ajoivat kuitenkin monet haja-asutusalueiden koulut ja Kyykerin koulun rakentaminen siirtyi 1950-luvulle saakka.

Koulutusmahdollisuudet paranivat oleellisesti kun Outokummun keskikoulu perustettiin vuonna 1945. Koulun toiminnan takana oli eri yhteisöistä ja yksityisistä henkilöistä koostuva kannatusyhdistys. Outokumpu Oy:n panos oli keskeinen vaikka se pitkään oli suhtautunut koulun perustamiseen nuivasti. Ensimmäisinä vuosina keskikoulu toimi Outokummun kansakoululla sekä omassa parakkitalossaan Oikokadulla. Oman koulutalonsa keskikoulu sai Kummunkadulle vuonna 1950.⁸⁰

Outokummun asemasta pitäjänkeskuksena puuttui vain kirkollinen sektori. Uusissa kaava-suunnitelmissa kirkolle ja pappilalle oli varattu paikat Kummunkadulta. Outokumpu Oy laaditutti kirkonpiirustukset arkkitehti W.G.Palmqvistilla vuonna 1940, mutta evankelislu-

⁷⁸ Likimääräiset kappalemäärät pääosin perustuvat tässä tutkimuksessa sivulla 16 esitettyihin tietoihin, rakennuslupapäätösten määriin, Matti Pennasen tutkimukseen Kaivoskylä Outokumpu s.39 ja 40 sekä tiedusteluun "Outokummun kaivoksen sosiaalisen työn muodot 1948", PT -kokoelma, OKKA.

⁷⁹ Huttunen-Sivonen, s.308.

⁸⁰ Ibid, s.336 ja 337.

terilaisen kirkon rakentaminen toteutui vasta 1950-luvun puolivaiheilla. Karjalan siirtolaisten myötä ortodoksinen väestö vahvistui. Taipaleen seurakuntaan kuuluvat Kuusjärven ortodoksit saivat vuonna 1953 Partalanmäelle oman tsasounan.

5. Laajennettujen rakennussuunnitelmamääräysten, aravan ja kaivosyhtiön asuntotuotannon hiljaisten vuosien aika (1949-1963)

5.1 Kummun kaivoksen viimeiset vuodet ja toiminnan siirtyminen Kerettiin

Kuparimalmion hyödyntämisen mukana syntynyt Outokummun taajaman elinkeinotoiminta nojasi 1940-lopulta 1960-luvun alkuun edelleen vahvasti kaivostoiminnan varassa. Malmin ehtyminen loi jo oman tumman varjonsa, mutta taajaman tuntumasta löytynyt Vuonoksen kupari- ja sinkkimalmio antoi uskoa paikkakunnan elinvoiman jatkuvuudelle. Muu tuotanto toiminta Outokummun taajamassa oli edelleen vähäistä - sitä edustivat lähinnä vain pieni tiilitehdas ja saha. Taajaman elämää vireytti sen asema Kuusjärven pitäjän kaupallisena, hallinnollisena, opillisena ja hengellisenä keskuksena. Palvelukeskuksena Outokummun vaikutus ulottui yli Kuusjärven pitäjän rajojen.

Outokumpu Oy:n kaivostoiminnan laajeneminen jatkui 1950-luvulla. Uusia kaivoksia avattiin Outokummun Kerettiin, Vihantiin ja Kotalahteen. 1960-luvun alussa aloitti toimintansa Pyhäsalmen ja Korsnäsin kaivokset. Laskevasta tuotannollisesta osuudestaan huolimatta kupari säilytti asemansa toiminnan selkärankana. Tuotantoa monipuolistivat uudet metallit sinkki ja nikkeli. Vanhoista tuotteista rikin tuotanto nousi Pyhäsalmen kaivoksen avaamisen jälkeen rajusti.

Outokummun kaivosten asema yhtiön päätuotteen kuparin tuotannossa pysyi ylivoimaisena. Vuonna 1948 kuparista louhittiin Outokummusta noin 80 % ja vuonna 1962 noin 70 %. Koko tuotannosta Outokummun kaivosten osuus sen sijaan laski jyrkästi ollen 1960-luvun alussa enää 30 %. Louhintamäärät saavuttivat 1950-luvun alussa 600 000 tn, josta vuosikymmenen lopulla tavoitetta nostettiin yli 700 000 tn:in. Paras tulos saavutettiin vuonna 1961 731 000 tn:a.¹

Malmin nosto ja murskaus tapahtuivat entiseen tapaan Mökkivaaran kaivoksen kautta sekä rikastus Kummun rinnerikastamossa. Louhinnan edistyessä pitkulaisessa malmiossa kohti lounasta päätettiin malmin nostamiseksi avata jälleen uusi kuilu. Paikaksi valittiin parin kilometrin päässä Kummulta sijainnut kuiva Keretinniemi Jyrinlietukan ja Suusärjen väliseltä kankaalta. Keretin kuilu, nostotorni ja murskaamo otettiin käyttöön vuonna 1953. Kerettiin rakennettiin myös rikastamo mistä johtuen Kummun rinnerikastamo lopetti toimintansa kahta vuotta myöhemmin.

Koneellistumisen ja tehokkaampien työmenetelmien vuoksi henkilöstömäärän kehityksen suunta oli muutamia hyppäyksiä lukuunottamatta laskeva. Seuraavassa Outokumpu Oy:n

¹ Kuisma, s. 138, 256-258 ja 261.

henkilöstö työntekijäryhmittäin eriteltynä vv. 1948-1963.

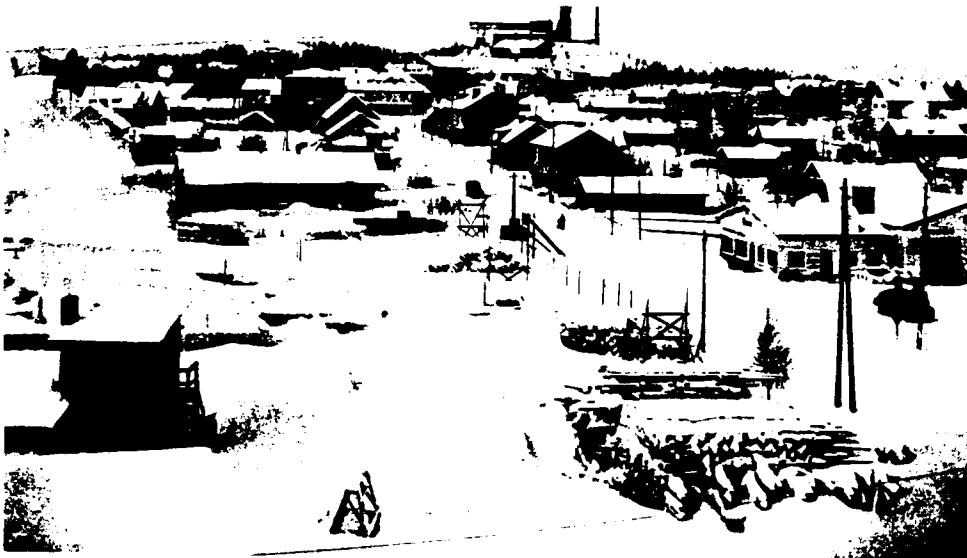
Taulukko nro 3. Outokumpu Oy:n Outokummun laitosten henkilöstömäärä vv. 1948-1963.²

Vuosi	Työläiset	Työnjoht.	Virkailijat	Yhteensä
1948	1374	69	118	1561
1951	1191	64	122	1377
1954	1172	62	109	1343
1957	1206	88	117	1411
1960	1088	95	108	1291
1963	861	113	116	1090

* Vuoden 1957 tiedoissa ovat mukana Kotalahden kaivoksen käynnistämistä järjestäneet henkilöt, sillä Kotalahti kuului rakentamisvaiheessa hallinnollisesti Outokummun kaivoksen alaisuuteen.

* Vuosien 1957 ja 1960 tiedoissa on mukana myös malminetsinnän henkilökunta.

5.2. Kahden rakennusjärjestyksen taajama

Outokummun keskustaa Hovilasta nähtynä 1950-luvun puolivaiheilla. Kunnanvirastotalon rakennustyöt ovat alkamassa, mutta Esson huoltoasema on jo tutulla paikallaan. Toiminta Kummun vanhalla rikastamolla juuri lopunut. Kuva Outokummun kaupunginarkisto.

² Outokumpu Oy:n vuosikertomukset 1948-1963. OKKA.

5.3. Vähän uutta ja peruskorjausten käynnistäminen

Outokumpu Oy:n suuri työväenasuntojen rakentamisurakka päättyi 1948. Kaivosyhtiön oli tämän jälkeen pitkään hiljaista. Taulukko nro 4:ssä on esitetty Outokumpu Oy:n asuntotuotanto Outokummulla vuoteen 1963 saakka.

Taulukko nro 4. Outokumpu Oy:n uudisrakennustuotanto Outokummun kaivoksella vv. 1949-1963.³

Vuosi	Asunnot
1949	16
1950	0
1951	2
1952	2
1953	0
1954	2
1955	0
1956	0
1957	22
1958	0
1959	0
1960	12
1961	0
1962	
1963	
Yhteensä	56

* Lisäksi vuonna 1957 rakennettiin poikamiesasuntola ja vuonna 1958 kaivosammattikoulun oppilasasuntola.

** Vuosilta 1962 ja 1963 on tiedossa vain asuinrakentamisen (sisältää myös muutostyöt) kustannukset. Vuonna 1962 ne olivat 4 573 000 mk ja vuonna 1963 57 830 mk. Vastaavat luvut vuoden 1995 rahanarvoksi muutettuina olivat 434 625 mk ja 522 147 mk.

5.4. Omakotitalon suosio

5.5. Olisiko Outokummusta aluekeskukseksi ?

³ Outokumpu Oy:n vuosikertomukset 1949-1963, OKKA.

Lähteet

Arkistolähteet:

Outokummun kaivosmuseo (OKM)

Esinekokoelmat

Piirustusarkisto

Sähköverkon laajentamisen vuoksi 9.2.1947 tehty tiedustelu

Outokummun kaupunginarkisto (OuKa)

Rakennuskaavakartat ja piirustukset

Rakennuslautakunnan pöytäkirjat

Rakennustarkastajan arkisto

Rakennusluvut (erillinen hakemisto)

Outokumpu Oy:n keskusarkisto (OKKA)

Erkki Hakapään kokoelma

Outokumpu Oy:n kirjeenvaihto

Eero Mäkisen kokoelma

Outokummun kaivoksen ja Outokumpu Oy:n vuosikertomukset

Toimitusjohtajan huonearkisto

Paavo Turtolan kokoelma

Valokuvakokoelma

Lehdet

Outokummun Sanomat

Haastattelut, haastattelija Matti Pennanen. Nauhat OKM:n hallussa.

Mirja Kovalaisen (s.1911), 20.11.1995

Arvi Martikainen (s.1918) 3.11.1995

Kauko Vartiainen (s.1915) 30.10.1995

Painamattomat käsikirjoitukset ja opinnäytetyöt

Kivivasara Katri	Outokummun Vanha Kaivos. Rakennustutkimus 1995.
Miettinen Ritva	Työväestön asunto-olojen kehitys Outokummun kaivoksella 50 vuoden aikana. Erityistyö Hki:n yliopisto kotitalousopettajien valmistuslaitos 1961.
Pennanen Matti	Kaivoskylä Outokumpu. Outokummun asunto-, asumis- ja kaavoitushistoriallinen tutkimus 1910-1939. OKM 1996.

Tutkimuskirjallisuus

Helama Erkki	40-luku, korsujen ja jälleenrakennuksen vuosikymmen. Hki 1983.
Huttunen Veikko & Sivonen Tuovi	Kuuusjärven-Outokummun historia. Joensuu 1974.
Juntto Anneli	Asuntokysymys Suomessa Topeliuksesta tulopoliitiikkaan. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisu no 50. Hki 1990.
Kuisma Markku	Outokumpu 1910-1985. Kuparikaivoksesta suuryhtiöksi. Forssa 1985.
Lucas Rex A.	Minetown, Milltown, Railtown: Life in Canadian Communities of Single Industry. University of Toronto Press. Toronto 1971
Lukkarinen Toimi	Kivinen leipä. Vuorimies muistelee. Keuruu 1997.
Rannikko Pertti & Kortelainen Jarmo	Yhdyskunnat ja restrukturaatio. Tutkimuksia tehdasyhdyskuntien ja kuntakeskusten rakenteellisesta uusiutumisesta. Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja nro 104. Joensuu 1992.
Ruonavaara Hannu	Omat kodit ja vuokrahuoneet. Sosiologinen tutkimus asunnonhallinnan muodoista Suomen asutuskeskuksissa 1920-1950. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C. Osa 97. Turku 1993.
Saarikangas Kirsi	Model Houses for Model Families. Studia Historica 45. Hki 1993.